

కృ ష్టు శో త్రీ
అప్పుడు పుట్టే ఉంటు

కృష్ణశాఖీ

అప్పుడు పుట్టి ఉంటే

ఓరియంట లాజ్గున్

ఓరియంట్ లాజ్కున్ లిమిటెడ్

రిజిస్టర్డ్ కార్పొలాయిం

3-6-272, హిమాయిత్ నగర్

హైదరాబాద్ 500 029 (ఆంధ్ర.)

ఇతర కార్పొలాయాలు

కామాని మార్కెట్, బల్లూర్ ఎష్ట్టీఎచ్, బోంబాయి 400 038

17 విత్తరంజన్ అవెన్యూ, కలకత్తా 700 072

160 అన్నాసలాయి, మృదాసు 600 002

1/24 ఆస్థ ఆలి రోడ్డు, కొత్తఫీల్డ్ 110 002

80/1 మహాత్మగాంధీ రోడ్డు, బెంగుళూరు 560 001

3-6-272, హిమాయిత్ నగర్, హైదరాబాద్ 500 029

బిల్లు మందిర్ రోడ్డు, వాయి 800 004

పాటియాల హాజీ, 16-ఎ, అశోక్ మార్కెట్; లక్ష్మీ 226 001

ఎస్.ఎస్. గోప్యమి రోడ్డు, పాన్ బజార్, గొపాతి 781 001

© ఓరియంట్ లాజ్కున్ లిమిటెడ్, 1993

ISBN 0 86125 943 2

పత్రచరణ

ఓరియంట్ లాజ్కున్ లిమిటెడ్

3-6-272, హిమాయిత్ నగర్, హైదరాబాద్ 500 029

టైప్ సెట్

మాస్టర్ గ్రాఫిక్స్, లక్షీకాపూర్, హైదరాబాద్ 500 004.

ముద్రయణ

స్పీడ్ ప్రైంట్, సైదాబాద్, హైదరాబాద్ 500 004

రెండు మాటలు

శ్రీ కృష్ణాప్రేవంటి ఆరియుతేరిన(రచన) వ్యద్దమూర్తుల రచనా సంపుటాలకు ముందు ఏవో రెండు మాటలుప్రాయబోవడం చాపల్యంవల్ల గాని, చాతుర్యంవల్ల గాదు. అయితే ఈ ప్రయత్నం ఎందుకు? అంటే - ఆయన రచనల మీద ఉండే తెగ ఇష్టం వల్ల, అని జవాబు.

ఒకసారి శ్రీకృష్ణరాయబాంధువిలయంలో జరిగిన మహాసభకు హజరయి, శ్రీ శాస్త్రిగారి కారులో తిరిగివస్తూ ఆయనతో అన్నాను. - “అన్నగారూ, మీ రచనలన్నీ - రేడియో నాటికలు - ప్రసంగాలతో సహా త్వరగా అచ్చయి ఎప్పుడు వస్తాయా అని ఎదురుచూస్తున్నాం. ఖమ్మల్ని ‘కృష్ణపక్షం’, ‘ఊర్వాశిప్రవాసం’ - కవిగానే లోకం చాలా వరకు పెరుగును. మీ అద్భుతమైన వివిధసారస్వత ప్రక్రియలను ఒడుపెన వచనరచనలను లోకానికి చూపి చక్కిఱం చెయ్యాలి” అని ఊరుకోక, ‘పోనీ కొన్నిరచనలు నాకివ్యండి - నేను చక్కగా వేస్తాను.’ అన్నాను.

శాస్త్రిగారు స్తమితంగా - ‘అన్ని సిద్ధం చేశాను. త్వరగానే అచ్చపుతాయి. చూడండి’ అన్నారు.

అని, సుమారు మూడేళ్ళయింది.

పుస్తకాలు అచ్చకాలేదు.

అయితే - శాస్త్రిగారి కాలమానంలో మూడేళ్ళంచే మూడు రోజులన్నమాట.

తర్వాత మళ్ళీ కలుసుకోలేదు. తదుపరి చాలా మార్పులు వచ్చాయి.

శాస్త్రిగారు దైవికంగా చౌని అయిపోవడం, ఆయన ఆరోగ్యం ఎన్నాళ్ళకోగాని కుదురువడకపోవడం వగైరా -

మొన్న ఆ మధ్య కులుసుకున్నప్పుడు ఆయన బల్లమీద “బహుకాలదర్శనం” అనే రచనల సంపుటి హతాత్మగా కనపడేటప్పటికి, నా సంతోషానికి మేర లేకపోయింది.

ఆయన ఆ సంపుటానికి ఏ ఇతర కారణాలవల్ల ఆ వేరు పెట్టినా, వాటికోసం ఎదురుచూచే అస్క్వాదాదులయెడల ఆ వేరు అన్వయించిన ఆయింది.

“బహుకాల దర్శనం” లో - ఒక ఆప్తత ఉంది. ఆ వేక్క ఉంది. ఆ ఈ ఉంది.

బహుకాలానికి ఆయన ఆ “దర్శనం” మళ్ళీ అదృశ్యం కాకుండా మా విశ్వోదయ ధృదుసంకల్పంతో శాస్త్రిగారి రచనా సంపుటాలను పరంపరగా ప్రకటించడానికి పూనుకోవడం, ఏనాడో అస్క్వాదుల కళ్ళల్లో మెదలిన స్వప్నానికి సుస్థిరరూపం ఇవ్వడమై, మరింత ఉల్లాసాన్ని కలిగిస్తున్నది.

ఇక్కుడ ఒక ప్రశ్న —

ఏమి ? —

శాస్త్రిగారి పుస్తకాల ప్రచురణకు ఎందుకంత తప్పతప్ప ?

తెలుగుదేశం, రచయితలకు, కవులకు, గౌడ్య పోయిందా?

చేయివిసిరితే, వందమంది.!.

పుస్తకాలకు కరువా?

చిఫణివీధిలో వేలకువేలు.

మరి ? —

అక్కుడే ఉంది విశేషం. ఈ ప్రశ్నకు స్తుతిన జవాబుచెచితే - శాస్త్రిగారి రచనాసారాన్ని స్పృశించినట్టే !

శాస్త్రిగారికీ, ఆంధ్రలోకానికి ఉండే అనుబంధం విచిత్రమైనది.

మొదట శాస్త్రిగారికి లోకం ఎంత ఇష్టమో, అంత అందకుండా దూరంగా ఉండేవారు.

లోకానికి లోపల ఆయన మీద ఎంత అనురాగమో అంత విముఖంగా ఉన్నట్టు కనబడేది. క్రమంగా రెండు దశాబ్దుల కడచేటప్పుటికి శాస్త్రిగారు తమ లోకాతీత కవితా గంధర్వలోకంసుంచి ప్రజల్లోకి తొంగిచూడడం ప్రారంభించారు. జనత తలయెత్తి ఆయనవేపు ఆశగా చూచింది. లోకంలోని ఎత్తులూ, పల్లాలు, విసుగులు, విలాసాలు,

వలపులు, వగవులు, అందాలు, అహంకారాలు, ఆయన్ను ఎలుగొత్తి. పీలిచాయి.

ఆన్నింటికీ ఆయన మారుపలికారు. ఆ పలుకులో నుంచి సూటిగా . సూన్నతంగా గేయాలు పరుగుతాయి. ప్రసంగాలు పరిమళించాయి. యక్కగానాలు ప్రత్యుష మైనాయి. విజ్ఞానం వినోదం సహాసముఖాల విమ్మకున్నాయి.

వీటిని ప్రజలకు అందించడానికి అభభారతి (Radio) చేసిన సహాయం మరువరానిది.

ఇట్టి విశిష్టరచయిత రచనలను ఏకముఖంగా చేతిలో పెట్టుకుని వదివి అనందించకుండా సాహిత్యప్రియులు ఉపేక్ష వహించలేరు. అంతేకాదు -

ఆ రచనల సంస్కరం అన్నాదృష్టమైనది. లోకంలోని కొందరు రచయితలు పురాణవిశ్వాసాలకో, నవీన వ్యామోహాలకో తాకట్టుపడి ఒకటిపురస్కరించడం వేరొకటి తిరస్కరించడం పరిపాటి.

శాస్త్రిగారు ప్రాచీన నవీన ప్రగతి వాదాల త్రివేణి సంగమం. ఇందులో ఏ ఒక్కటే నిర్మించుట నదిగాని, నిర్మించుట నది గాని కాదని ఆయన తలంపు. ప్రతిభావంతుడు అన్నిటినీ చూస్తాడు. తనమార్గమేదో తాను నిశ్చయించుకుంటాడు. ఒకరి వెంటపడడం, ఒకరికి ప్రతిధ్వనిగా మారడం అతనికి కిట్టుని సంగతి. ఈ సత్యాన్నే కాళిదాసు మాఛవికలో అన్నాడు - “సంతః పరీక్ష అన్యతర దృజంతే మూర్ఖః పరప్రత్యయనేయ బుద్ధిః”

చిన్ననాడు మహోకవులు వండితులు అయిన తండ్రి పెదతండ్రుల సాహచర్యం,

విద్యార్థిదశలో ఆంగ్గభాషా సాహిత్య కోవిదుడు రఘువతి - నాయుడుగారి ఆచార్యకం, బాగా ఎదిగినపేమ్ములు రామమోహనరాయల వంటి మానవతావాదుల అపార ప్రభావం, ఆయనను క్రొత్తవ్యక్తిని చేశాయి. కనుకనే ఆయన సాహిత్యంగురించి మాట్లాడినా, సామ్యవాదం గురించి మాట్లాడినా ఉపర్మ ఖయాము గూర్చి మాట్లాడినా, ఉపనిషత్తులు గూర్చి మాట్లాడినా, ఒక విలక్షణ వాక్య ఖంగున మ్రోగుతుంది.

ఒక కొందరికి వలె ఆయన రచనకు లోకంలో అస్పృశ్యము లంటూ ఏవీ లేసు, ‘శక్తి అంటూ ఉండాలిగాని, రచయితకు ఉదారం, నీచం అనీ, రఘ్యం జాగుప్సిత మనీ, ఏదీ లేదు. అన్ని ప్రతిభాపీంచికతో స్పృశిస్తే మనోహరం అయిపోతాయి.’ అని ఆయన మతమూ, అనుబంధమూను.

కనుకనే ఆయన ‘పుష్పలావికలు’ గురించి ఎంత ప్రశ్నగా చెప్పగలరో, ‘బూట్ పాలిష్’ గురించికూడా అంత ఇంపుగాను చెప్పగలరు. శ్రీ నాథుని కవితారహస్యాలలోకి చూచ్చుకుపోయి చూచినశైలి, చిన్నారిపాపల ఆటలపాటల్లో కూడా లీనమై పోగలరు. కాబట్టి, ఆయన నోటివెంట ఏది వచ్చినా ఎవరో ప్రేరణాచేస్తే వచ్చినట్టుకాక, హృదయంనుంచి దూసుకు వచ్చినట్టు కనపడుతుంది.

ఇంకో విశేష మేమంచే,

కొందరు రచయితలు ఏదో ఒక రచనాప్రక్రియను అవలంబించి, కృతార్థులనుతారు. మరికొందరు కొన్నిటీని అభిమానించి, మరికొన్నిటీని ప్రయోగాత్మకంగా ప్రాస్తారు. అవి సఫలం కావచ్చు. విషలం కావచ్చు. నమ్మకం లేదు.

‘శాస్త్రిగారి విషయంలో మొదట అట్లాగే అనుకున్నాం; ఆయన దుర్గం కవిత మాత్రమే అనీ, ఇంకేదీ ఆయన వల్లకాదనీ, కాని - ఆయన కవితను మించిన వచనమూ, యక్కగానాలూ, నాటికలూ ప్రాసి, లోకాన్ని దిగ్ర్యంతం చేశారు. కథ, నవల జోలికి పోలేదు. ఆయన రుచే వాటి మీదకు ప్రసరించ లేదేమో.

ఉత్తమ రచయితకు ప్రతిభ, పుయత్పత్తి నమ్మిద్దిగా ఉండాలంటారు. కాని, శాస్త్రిగారికి పుయత్పత్తికంటే ప్రతిభమీదనే పక్కపాతం. అట్లా అని - ఆయన పుయత్పత్తిని తిరస్కరించిన సన్నివేశాలు చెప్పడగినంతగా కనపడవు. లోకంలో లభ్యప్రతిష్ఠలెన కనుల కంటే ఆయన వాడిన అవశ్యాలు తక్కువే.

ఏతావాతా —

ఆధునికాంధ్ర సాహిత్యంలో అసాధారణ ప్రతిభావంతుడైన రచయిత శ్రీ కృష్ణశాస్త్రి. అట్టివారి రచనలు లోకానికి త్వరగా నమ్మగంగా

అందాలి. ఆ ప్రయత్నంలో సంకీర్ణ వ్యాసాలు, సాహిత్య ప్రసంగాలు, యక్షగానాలు, శ్రవ్య నాటీకలు, గేయాలు, ఫండ కావ్యాలు, క్రమంగా ప్రకటిం కావడం ఆంధ్ర సాహిత్యప్రీయులకు ఎంతైనా హర్షదాయకమనుకుంటాను. ఈ విజ్ఞోదయ ప్రయత్నానికి ప్రజామోదం ఉంటుందని నా విశ్వాసం.

కావలికళాశాల

1-10-65

ఇఱ్లు
ఇందగంటి హనుమచ్చాప్రీ

కృష్ణశాస్త్రి కృతులు

“వికాంత సేవ”

పాతిక సంవత్సరాల తెలుగు కవిత్వము

అప్పుడు పుట్టి ఉంటే

బసవరాజు అప్పారావు మధురస్నైతి

అన్నమాచారి

“ ఏకాంత సేవ ”

(1922)

శ్రీ రుగ నీ నాఱి కాంధ సారస్వతమునకు వసంతో దయమైనది; నవజీవము కలిగినది; నూతన రామణీయకము చేకూరినది. పల్లిరుల కొక కొత్త సాకుమార్యము, చిప్పరుల కొక కొత్త మెత్తందనము, ప్రసవముల కొక కొత్త కమ్మందనము, మకరందమునకొక కొత్త మాధుర్యము, కలకంతమునకొక కొత్త కంతస్వరము - ఈ వసంతము వసలడ్డికొక కొత్త శోభ, ఒక వింత సాందర్భము - ఒక యపూర్వ లావణ్యము !!! అంధ సారస్వత చరితములో నొక నూతన శకము ప్రారంభమైనది. కపులు బయలుదేరినారు; ప్రాతకపులవంటి వారు గారు; గాన మొనర్పుచున్నారు; వెనుకటి వారి వలే గాదు. విషయములో మార్పు; రితిలో మార్పు, స్వరములో మార్పు; అను. * కాత్మించు మారినపుడు, కాలముతో, బరిష్టితులన్నియు మారినపుడో, కవిత్వము మాతము మారకుండునా?

ప్రాచ్య పొశ్చాత్య నాగరికతా సమ్మేళనముఁ ద్వారా మళ్ళహార్టు కొత్తవార్టెనారు. వీరికిఁ గొన్ని నూతనాశయము లభించున్నవి. ఫీరిలో, గొన్ని విచిత్రలక్షణములు కనుపట్టుచున్నవి. కపులలో గొర్కుడ సంతే;

ఆంధ్రకవులలో గూడ నంతే. వీరు పాశ్చాత్య సారస్వతపరనము చెయునక్కిఱేదు; చేయకున్నను మారి పోవుచున్నారు; మారిపోవుచున్నట్టు లెఱుగకయే మారిపోవుచున్నారు; మారిపోవుట తప్పక మారిపోవు చున్నారు; వాతావరణముతో మారిపోవుచున్నారు. ఎట్లు?

నవ్యకవులకు స్వేచ్ఛ ప్రాణము. వీరు ప్రాణమైనఁ గోల్చోపుదురుకాని శృంఖలముల ధరింపరు. విరికీ బ్రాణము కన్న గానము తీపు - సంటలలో సంగీతమా! కట్టుబాటులో గవిత్వమా?

మటియొక చిత్రము. విరోకరికె కవనము చెప్పరు. విరికీ యశ మక్కిరలేదు; ధనధాన్యములపై గోరిక్కలేదు; ఇతరు లానందింతురాయను నాతురతలేదు. వీరు గానము చేయుదురు. ఏలయన గానము చేయవలయుగనుక చేయుదురు. పాడుట వీరి కూపేరి పీల్చుబు, విడుచుబు - ఏల పాడుదురో వీరే యెఱుగరు. చందుమామ యేల చంద్రికల వెదచల్లును? పూపులేల తావుల విరజిముగ్గును? నీర చేల పారును? తెమ్మేర లేల విసరును? కోయిల యేల గౌంతెత్తి పాడును? పరులఁ దనియించుబుకా? తన బాగునకా? పాడకున్న బ్రతుకు గడవకా?

వీరు ప్రకృతికి బిడ్డలు. ఆమె యొకిలో నిద్రింతురు; ఆమెకడ మాటలాడ నేర్తురు; ఆమెతో మాటలాడనేర్తురు; ఆమె స్తున్యముఁ గ్రోలుదురు; ఆమెతో నాటలాడుకోందురు; ఆమెను గౌగిలింతురు. ఆమె చిఱునవ్వే విరికె వెన్నెల. ఆమె పలుకులే విరికె గోయిల కూతలు. ఆమె పదనమే విరికీ జందుండలము. ఆమె చూపులే విరికీ జాక్కిలు. ఆమెయే వీరి సర్వస్వము. ఆమె పాడును; గర్జించును; ఆమె నవ్యను; బొమముడివేయును. ఆమె కౌగిలించును; దండించును. ఎటులైన నామెను వీరు విడువరు. వారిదములు, భూరుహములు, పులుగులు పుప్పులు, మధుపములు, మారుతములు, సక్కుతములు, నదులు విరికేగూరిమి నెచ్చెలులు; ప్రాణబంధువులు.

మఱియు వీరు ప్రకృతిని సులోచనములతో జూడరు. కనులతో గాంచుదురు; వీరు ప్రకృతికి దూరముగా దొలగిపోరు; చెంతు జీరుదురు వీరి ప్రకృతి పుష్టకములలోని ప్రకృతి కాదు; వీరు ప్రతినిముషముజూబి ప్రేమించు ప్రకృతియే.

కనుక వీరికి విశ్వమును బేమింపదగనిది, గౌరవింపదగనిది; వీరింపదగనిది యొయ్యదియు లేదు. సునాఘన గర్జనము కప్పకూత; కలకంరుతము, కాకి యఱుపు, కంజాతము, గడ్డిపోచ; ముగ్గరాజను, మూడికము అన్నియు వీరికి సమానములే. అన్నిటిలో వీరు సాందర్భ మరయుదురు. అరుణ యానందింతరు. అనందించి గానము చేయుదురు; “సందరుమగు వస్తువే సంతతానంద దాయక” మని (A thing of beauty is a joy for ever-keats)గంతు లిడుదురు. పేక్కి యర్ అన్నట్లు వీరికి బాదపములు భాషణములు; సెలయేచ్చు పుష్టకములు; శిలలు ధర్మపూసములు. వర్ణపర్తను కవి వాక్రుచ్ఛినరీతి నెట్లే చిన్న పూవైనను వీరి హృదయముల గంభీర భావములను బుట్టించికన్నేరు. గురియింపు జేయును.

To me the meanest flower that blows can give

Thoughts that do often lie too deep for tears.

మఱియు వీరికి సార్యభోముని గాథవలనే సామాన్యాని కథకూడా పర్మనీయము. నిరుసేద నిట్టార్పు, కలుషాత్మని కన్నిరు, చిన్ని పాప చిఱునప్పు, క్షుణతల్లి కంటి చూపు, కాపుకన్నె కలికిపలపు - ఇయ్యవికూడా వీరికి బ్రథంధము రచియింపదగు విషయములే; ఒక్కొక్కు-దానిపై నొకొ-క్రూట్రీ కావ్యము విరచింతరు.

ఇట్లే వీరికవిత్యమునకు బ్రథానలక్షణము లెవ్వి? భావనా శక్తి (Imagination) బుద్ధిసూక్ష్మతాదు; దానికంటే ఘన తరము భావనాశక్తి. ఇది కనబడని వస్తుపులు గాంచగలదు. వినబడనిధ్వనిల విసగలదు. పోవలేని ప్రదేశములకు బోగలదు. దీని స్వచ్ఛంద

విశోరమునకీ విశాల విశ్వము చాలదు. ఒకసారి తారకాకాంతలతో దొండవ మాడించును; ఒకసారి మున్నిటిఱగలలో ముంచివేయును; ఇక నొక్కి సారి పవనునితో బరువులెత్తించును. మఱియొక్కసారి వారిదములపై ప్రయాణము చేయించును; ఇప్పుడు సుమములతో శారభములు గురియించును; ఇప్పుడు మధుపములతో మకరందము, ద్రావించును; సెలయేటో గల గల మనిషించును; పులుగులతో గలకలపాడించును; బిచ్చగానితో, దిరివ మెత్తించును; రాజుధిరాజుతో సింహసనారూఢు, జేయును. పాపాత్మునితో భావ్యములు, బ్రిఖపింప జేయును; భక్తునితో బ్రహ్మా సాయుజ్యము నొందించును. స్వరములో నేమున్నదో, సంచారములో నేమున్నదో, శిరఃకంపములో నేమున్నదో, చిఱునవ్యలో నేమున్నదో, హస్తచాలనములో నేమున్నదో, యహాంగ పీక్షణములో నేమున్నదో, యియ్యదియే కవికి, దెలియబిలచును. మనస్సులో మనస్సును జూపించును. హృదయములో హృదయమును వ్యక్త పఱచును. మబ్బు, గాలి, పక్కి తుమ్మెద మున్నగునవి దీని జాతిలోనివే. దీనికి గాలముతో, బనిలేదు. స్తానముతో, బనిలేదు. వయసుతో, బనిలేదు. వస్తు తారతమ్యముతో, బనిలేదు. “బురదలో బొరలు కీటకముకూడా నీశ్వరసేవ, దలయేత్తుచున్నది” అని ఔణ్ణి చాటించినాడు.

The Worm beneath the sod

May lift in homage of the God

రపింద్రనాథుడు చాటినట్లు కాటికి, గాలుచాచిన కవి సర్వసమయసుగ్ర్హించే.

All have need for me; and I have no time to brood over the after-life. I am of an age with each, what matter if my hair turns gray.

భావనా శక్తియే కవిని నూతన పథముల విచిత్రగతుల నడ్చించును. అందువలననే యొక మహాకవి వెట్టివానిని, బ్రియుని, గవిని గలిపి ముడిపెట్టినాడు.

The lunatic, the lover, and the poet

Are of imagination all Compact.

వీరు గాలిలో మేడలు గట్టుదురు; ఆకృతులు గల్పింతురు. ఆయాకృతులకు నామకరణమొనర్చురు; నివాస స్థలము నిర్మింతురు. జ్యేకుగైను వెట్టివాడని లోకము నిరస్తింపలేదా!

కానీ యా కపుల భావనాశక్తి వెట్టివాని వికృత కల్పనా సామర్థ్యము కన్న మిన్న. మఱియు నున్నత హర్షముల వర్ణించుచు, “నక్కతములు సాధగవాక్షముల లోనికి దూరి యచటి పీల్లలకు నాటవస్తుపుత్తన” వనుట వికృతకల్పన. “ప్రద్యమ్ముడు చిలుకచే, బ్రియురాలక సందేశము, బంపె” వనుట భావనాశక్తి. మొదటిదానిలో గొప్పలేదు. రెండవది కవిత్వమున కుండవలసిన ముఖ్య లక్షణములలో నొకటి.

ఈ భావనాశక్తి ప్రతిమాసపునికి గలదు. అట్టిచోసందఱును గులొదురా? కారు. దీనితో నితరపరికరములు కావలయును. సారభము లెగు జిమ్ముటకు సమీరము కావలయును. తళతళ ద్వ్యతుల మెఱయుటకు వజ్రమునకు సానటాయి కావలయును.

తన్నయా భవనయోగ్యత, భావోద్రేకము(Emotion) దీనికి దోడు గావలయును. కవి నొక విధమగు సుదేక మూగింపవలెను; ఒక యావేశ మాపహి ఎపవలెను. “దుఃఖమో, మోరమో, కోపమో, వలపో, యార్ఘ్యమో, భక్తియో, యతనిని మార్పివేయవలెను. అతనిచే నతనినే మతిపీంచ జేయవలెను. అట్టిసమయమున నతడు వలవల నేడ్చును. పకపక నప్పును; పిచ్చికేక లిడును; పాడును; సృత్యము చేయును.

“బాజాలురా నాన్న బాజాలు,
బాజాలురా నాన్న బాజాలు,
బాజాలతో వచ్చే పల్లకీ అదుగో,
పల్లకీలో ఉంది పార్వతీదేవి,
పార్వతీదేవికి జేసేలు పెట్టు.

బాజాలురా నాన్న బాజాలు.

బాజాలు వచ్చాయి బాజాలు”

అని గంతులిడు చిన్నచిడ్డ కొంతవఱకుఁ గవి యగుచున్నాడు.

“ఎందుకైతే పుంచినావో బందిభానాలో”

అని మొఱపెట్టు రామదాను కొంతవఱకుఁ గవి యగుచున్నాడు.

“జాట్టులో పుప్పులూ పెట్టుకున్నావా,
ముత్యాలజూకాలు పెట్టుకున్నావా,
గజ్జెల్ల మొలతాడు కట్టుకొన్నావా,
వచ్చి ముద్దియ్యవే వరహాలతల్లి ”

అని వాత్యల్య పరవశయై పౌడుతల్లి కొంతవఱకుఁ కవి యగుచున్నది.

కంటికీ కాటుకెట్టి, కడవ చంకసుబెట్టి

కన్నిరు కడవ నిండెనుగదరా, చల్ మోహనరంగా,

నీకు నాకు జోడు అయితే, మల్లపూర్ణ తెప్పగట్టి,

తెప్పమీద తేలిపొదాం గదరా చల్ మోహనరంగా,

అని గాన మొనర్చు ప్రణయ స్వరూపిణియగు పల్లె పదుచు కొంతవఱకుఁ గవయిత్రి యగుచున్నది.

“జీరంగి నీలయేణి, నిలిసి మాట్లాడవే
నిలిసి మాట్లాడవే, కలిసి ముద్దులియ్యవే.
పలకనైన పలకవే! పంఖదార చిలకవే”

అని తన ప్రేమోద్దేశము వెలువులు శబరకుమారుడు
కొంతవఱకు, గవి యగుచున్నాడు.

“రెండు కాళ్ళూ లేపు నారాయణా,
రెండు కచ్చూ లేపు నారాయణా,
కట్ట గుడ్డలేదు నారాయణా,
నిలువ నీడాలేదు నారాయణా”
కుడువ కూడూ లేదు నారాయణా,

అని దైన్యముగా విలపించు భిక్షుకుడు కవివలె దుఃఖ
తన్నయత్వము నొందుటలేదా? కవిత్వమునకు, గావలసినది
భావనాసోగ్రకత్వము, (Suggestiveness) హృదయాకర్షణము,
రసోజ్జుంభణము.

కాని ఇట్టి పాటలకు సారస్వత చరిత్రములో శాశ్వత స్తానము,
గారవస్తానములేదు. ఏలయన - వీనిని బుస్తకమును జదివినప్పుడోక
విలక్షణమగు గానము వెలువడదు, పాడి నప్పుడే యువి బాగుగసుండును.
వీనిలో నొకొఱత గలదు. చక్కని పదములు లేపు; కూర్చు లేదు;
కవిత్వమునకు ఛందోబద్ధమగు మనోహరశబ్ద సముదాయముకూడఁ
గావలయును.

కాని కేవలము గణయతి ప్రాసనియమములు నిరద్రకములు;
అస్వభావాలంకారము లనావశ్యకములు, “కలము పట్టినవారెల్లఁ గపులు
కానేరరు. హృదయభావముల వెలువులపకున్న, నుచితరస పోషణము;
గావింపకున్న నది కవితగాదు. అప్పాదశవర్ణనములు, తలదిరుగఁజేయు
కల్పనలు బంధములు, పద్మములో, బద్యములు, ద్వయక్రత్యక్షర

ప్రాసములు నిట్టి వివిత శబ్ద చమత్కుర్తలన్నియు వ్యాధ వాక్యావళీ విడంబనమే కాని మనోహర కవితాగానము కాదు” సంగీతమునందేమి, చిత్రలేఖనమునందేమి, కవిత్వమునందేమి, ద్వివిధములు కలసు. నయనములకో, ప్రతి పుటములకో యానందము గలుగు జేయునని కొన్ని-హృదయమును దన్స్యయత్వములో ముంచి వేయునని కొన్ని రవివర్ణపటములు మొదటి జాతిలోనివి; అవసీంధనాథ ఉగూరు చిత్రములు రెండవజాతిలోనివి; కంఠమాధుర్యము లేని సంగీత శాస్త్రజ్ఞుల రాగాలాపన మొదటిజాతిలోనిది. గవాయి పాట రెండవ జాతిలోనిది. వసువరిత్రి మొదటిజాతిలోనిది. భాగవతము రెండవజాతిలోనిది. ఆంగ్లీయ సారస్వతములో “పొపు” కవిత్వము మొదటి జాతిలోనిది. శెల్లీ (Shelley) కవిత్వము రెండవజాతిలోనిది. మొదటి రకము కంటే రెండవ రకము వేయిరెట్లు పునతర మని నా నమ్మకము.

అదియుగాక భావనాశక్తి యున్నప్పుడు, తన్నయూ భవన యోగ్యత కలిగినప్పుడు పదము అప్రయత్నముగ (Spontaneity) దొరలుచుండును. కవివ్రాసేనటుల : -

“భావనాబల మున్నది ప్రకృతియున్న

దిష్ట ముండినఁ బదముల కేమి కౌఱత?”

“నదీనదపదములు, కాసారపదములు, కేదార పదములు, సైకతపదములు, ఆశమపదములు, ఆరామపదములు, పట్టణపదములు” అన్నియుఁ బదములే అందువలననే యూ పరికరములన్నియు సమకూడినపుడే పద్యములు ఖ్రాయవలెనని కొందరఱందురు. యుద్ధనిధి సభలకో, కాంగ్రెస్సు సభలకో, యే దౌరగారి మీదనో, యే సాహేబు మీదనో, యే సెట్టిమీదనో యరగంటలో మొదటి యక్కరముల జదివినచో నామము వచ్చునట్లును దుది యక్కరములఁ జదివినచో దీనఁ వచ్చునట్లును, “తయారు” చేయు పద్యములు పద్యములుకావు. సాధన సామగ్రియంతయును సమకూడినప్పుడే రచించు కావ్యములు

మహాత్మీపుష్టములై యాచంద్రార్పముగ విరాజిల్లను.

తన పాటకన్నా గవి గానమే హాయిగానున్నదని కోయిల యనుకొనుచన్నట్లు బెనిసను మహాకవి ప్రాసినాడు.

“.....The nightingale thought

I have sung many a songs but never a one so gay

For he sings of what the world will be

when the years have died away”

అట్టికవస మీక్వ్యరవర ప్రసాదవే, దాని సారభము నామ్రాణించుటకూ గవిరాజవికవరి యగు నాతడే తనయూర్పు సచ్చె యొపునని యొక కవికుమారుడు గర్వముతో, జాటనాడు.

God holds his swift enchanted breath

To catch the fragrance.on the wind

‘Harindranath Chattopadhyaya’

ఏకాంతసేవ యట్టి మహాగ్రంథములలో సగ్రహానము నలంకరించువానిలో నొకటి. కవనమున కుండవలసిన లక్షణములన్నియు నిద్దానికి సంపూర్ణముగు గలవు. నూతనాంధ్రసారస్వతములో నిట్టి కావ్యము వేతొకటి లేదని నానమృకము.

‘ప్రభాత’ సమయమును బ్రియురాలగు భక్తుడు హృదయేశ్వరునిగూర్చి కోయిలయై గౌంతెత్తిపాడుట; కళ్యాణగతిలో నవశయై చిక్కిసకలకంఠిని గరుణించిన కళ్యాణమూర్తి కనుమొఱంగుటచే దుర్ఘర విరహసలములో, బరితపించు నామె ప్రణయాధినాథుని సందర్భసమునకై ప్రార్థించుట; “అత్మేషుతో నైక్యమందక యున్న నొక్కింత సేపైన నోపని యావె ప్రణయన్యరూపుని బిట్టి తెచ్చుటకు, బ్రణయవనంబు లిపిపుష్టరథములో” భ్రమరమేబాసులగా బయలుదేరుట; “పదిలమగు

పాణిద్వయముతో, నిశ్చలమగు నేత్రయుగముతో, జెదరని చిత్తముతో, స్వామి నరించు పూజా ద్రవ్యసమితితో” నామె యాయత్తయై యుండుట “శ్రీ పుష్పయోగ సంసిద్ధికి” చేకూరుబయు, యుగయుగంబులనుండి ప్రోగుననంత విశ్వగానము—” నిత్యనూతనగానము — మఱల మఱలింబాడినదే పాటగా నామె పాడుట ... ఇయ్యది.

“మధురముగ, మార్గపంబుగా, మంజులముగ

మానసానందకరముగా, మంగళముగ”

మధుర పదజాలముతో మనోహరముగ వ్యాధింపబడినది; “నెమ్మినెఱజాణ లాటకత్తెలుగా, కోఱులలు తోడగాయకులుగా, దేణిరోద ప్రతిగా, సందన వనమునను, మందాకినీ తీరమునను, ప్రభాతసమయమునను, చంధికా పులకిత యామినులను, నింగిసై నీలాలపేరు వ్రేలునట్టు, విశ్వమంతయు వెన్నెల తీగ ప్రాకునట్టు, దిక్కులన్నియు దివ్యగానములతో నిండునట్టు ప్రకృతియంతయుఁ బరవశయగునట్టు” ప్రవిమల భక్తియుక్కుడైన భక్తుడు పరమేశ్వరునిఁ గూర్చి పాడుప్రణయగీతము, ఇది భాగవతమువలనే పరింపరగినది; ప్రేమింపదగినది; శిరసావహింపదగినది.

వేయేల? ఇది విమర్శనాతీతము. వంగబాషకు రహిందుని గీతాంజలి యెట్టిదో, మన యాంధ్రమున కీ మహా కవుల — భక్తుల యేకాంతసేవ యట్టిదని నా యథిప్రాయము.

పాతిక సంవత్సరాల తెలుగు కవిత్వము (భారతి : 1948)

దాదాపు 1923 మొదలుకుని నేటిదాకా పాతిక సంవత్సరాలు కదా !
ఈ పాతిక సంవత్సరాల అంధకవిత్వం స్థితిగతు లెలా ఉన్నాయో
ప్రాయాలంబే చాలా చిక్కులున్నాయి.

నేనూ ఈ శకంలో వాళ్ళే ఆయైను ! మరి కొద్దో గొప్పో నేనూ
కొంత సందడి చేసినవాళ్ళే ఆయైను !

ఇప్పటి ఆంధ్రకవిత్వాని కున్నంత వైవిధ్యము, సంపద, మరి
ని ఇతర రాష్ట్ర కవిత్వానికి లేపని నా గట్టి నమ్మకం. అసలు తెలుగునాటి
సాహిత్యకేదారంలో కవిత్వపు పంట ఎప్పుడూ ఎక్కువే. ఆంధ్రదేశంలో
ప్రతి రెండో వ్యక్తి కవి లాగ కనబడుతున్నాడని ఒక ప్రభ్యత పంగకవి
అన్నట్లు వింటున్నాను. ఇది పరిహసానికి అన్న పలుకైనా పరమార్థం
కలదిలాగే తోస్తుంది. ఇంతకీ ఈ మాట వంగజాతి గురించి కూడా
అనవచ్చును. కవులూ, కవి రాజులూ అక్కడా ఇక్కడా కూడా
ఎక్కువే. శ్రీ పాద కృష్ణ మూర్తి శాస్త్రి, చెల్లిప్పల వెంకటశాస్త్రుల వద్ద
ఒయలుదేరి, వెంకటపార్వతీశ్వరులు, రాయపోలు సుబ్బారావు, అబ్బారి
రామకృష్ణరావు మొదలైన కవుల దగ్గర ఆగి, విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
పింగళి కాటూరి కవులు, నాయని సండూరి సుబ్బారావులు, శివశంకర

శాప్రి, వేదుల సత్యనారాయణ శాప్రి, కవికొండల వెంకటరావు, మాధవ పెద్ది బుచ్చి సుందరరామశాప్రి, తుమ్మిల సీశారామమూర్తి చౌదరి వంటి మధ్యతరం కవులను పలకరిస్తూ, మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావు, శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావు, పిలకా గణపతిశాప్రి, సంపత్తి, హనుమ దిందగంటివంటి కవులు, పరాభి, ఆరుద్రవంటి అతిసమృద్ధిలదాకా నా మనస్సు ఉత్సాహంతో ఉరకలవేస్తూ వచ్చేసరికి, నేడు మన యెదుబు ఉండి, సాహి త్వయ్క్షేతంలో యథాశక్తి కృష్ణచేస్తూన్న కవులు నూరుగురైనా నా యెదుబు మెరుపుల్లాగ కనిపించారు. నాకు కొంత ఆనందమూర్తి, గర్వమూర్తి కూడా కలిగాయి. కనుపర్తి అబ్బయ్య చెప్పినట్లు, “చతుర కవిత్వతత్వ పటుసంపద యొక్కరి సాముగ్గాదు, భారతి దయ సాధవార్ది, కవిరాజుల మానసముల్ పుటంబు, లాయతము కొలంది లభమగు నయ్యమృతంబు.”

వీరందరూ కాక నిన్న మొన్నటిదాకా నవ్య సాహి త్వయ్క్షేతంలో కృష్ణచేసి క్రీష్ణమలైపాయిన గురుజాడ అప్పారావు, బిసువరాజు అప్పారావు, క్రీష్ణచేపు డనలేకపోతున్నాను గాని మా కూడా వటిగంటి వెంకట సుబ్బయ్య, కొడాలి సుబ్బారావు, కొంపెల్లి జనార్థనరావు, త్రిపురనేని రామస్వామి చౌదరి, తుమ్మిలపల్లి వెంకటరత్నము, పెనుమర్తి వెంకటరత్నము, దువ్వారి రామిరెడ్డి మొదలైన దిట్టలు కూడా ఈ శకంలోని వారే. ఇంత కవిత్వ శ్రీసమృద్ధితో నిండి ఉన్న పాతిక సంత్పురాల కవిత్వచరిత్ర స్పష్టంగా ఎరుకపరచడం పెద్ద ఇబ్బందే.

ఇంకొకరకం కష్టం ఉంది. ఇప్పుడు పరుగెత్తేటంత త్వరగా ఇదివరకెన్నడూ కాలం మనదేశంలో పరుగెత్తులేదు. నా చిన్నతనంలోనే ఎంత మందంగా నాసున్నా నడిచేది ! సమాజమూర్తి, వ్యక్తిజీవితమూర్తి, వాటి అన్యోన్యసంబంధమూర్తి, సమస్యలూ, వడిదుడుకులూ ఇప్పటిమొప్పరుగా అప్పుడు ఉండేవా! అప్పటి జమీందారును విష్ణుమూర్తి అనేసేయ్యవచ్చు; అధమవక్కం అభినవభోజుడనో, అధునాతన

కృష్ణరాయలనో అనవచ్చు. అప్పటి కవి అగ్రకులం వాళ్ళనీ, “వెల నాటివాడ, కవితకు వెల నాటినవాడ” నని చెప్పుకోవచ్చు. అలాగ చెప్పుకుంటే అందరమూ, “ఓహో-హో! భేష్! ఔ” ననవచ్చు కూడా. ఆస్తి విషయం, ఆస్తిక్య విషయం, మతం విషయం, మంచి చెడ్డల విషయం, కులం విషయం, కొద్దిగొప్ప ల విషయం, తెలుగువాడికి సంబంధించిన అన్ని విషయాలలోనూ ఈ ‘బొను కా’ దనడాలూ, ఈ అందోఖనలూ ఆవేళాలూ, ఇవన్నీ అప్పుడేవి? వీరేశలింగం చేతిదెబ్బలకు అంధజాతి నిద్రలోనుంచి కాప్ట్ ఒత్తిలిల్లి, ఒళ్ళ విరుచుకుని, కళ్ళ నులుముకుని అప్పుడే ఆపులించి తేచి కూర్చున్న రోజులవి. ఇప్పుడు వచ్చిన ఇబ్బంది ఏమిటంటే, అప్పటినుంచి నేటివరకు, మూడు తరాల వారూ ఒక్కసారే సమాజంలో ఇప్పుడు వేంచేసి ఉన్నారు; సాహిత్య క్షేత్రంలో కృషిచేస్తానూ ఉన్నారు. ఇంకొక చిత్రం. రెండు మూడు తరాల ప్రభావాలు కొంత కొంతగా ఒక్కర్లోనే ఉన్నవారూ ఇప్పుడు ఉన్నారు. ప్రత్యేకంగా ఏదో ఒక సాహిత్య ఫోరణి మాత్రమే ప్రశస్తమైన దంటూ, మిగతా వాటిని చిన్నచూపు చూసేవారు మూడు తరాల్లోనూ ఉన్నారు.

కాని సమాజం జీవనది. అయితే సాహిత్యమూ జీవనదే. మూడుతరాలవారినీ అసలుసాహిత్యగుణమనే జలసూటం బంధించి, ఏక కుటుంబంలోనికి తీసుకుని వస్తున్నది. అప్పటిప్పటి కాల పరిస్థితులను అనుసరించి ఆయా ఉద్యమాల పలుకుబడిని బట్టి, కాన్ని కొత్తపాత సంస్కృతుల ప్రభావాలను బట్టి, తమతమ ప్రత్యేక ప్రతిభలను బట్టి, కవుల దృక్పథాలు మారవచ్చు; కనుక కావ్య వస్తువులు మారవచ్చు; కనుక కంఠధ్వనులూ, బాణీలూ మారవచ్చు, కాని, పట్టి చూస్తే కవిత్వమంతా ఒక్కభేటు కాదూ! ఈ ధీమాతోచే ఎన్ని ఇబ్బందులున్న నవ్యంధకవిత్వమన్ని గూర్చి ఈ కాస్తా ప్రాస్తున్నాను.

ఈ నవయుగంలో భారతజాతినీ, ఆంధ్రజాతినీ ఊగించిన ఉద్యమాలు ఏవేవి ఆంధ్రకవిత్వాన్ని కూడా అవహించాయో కొంత చేపాలి. నిజానికి ఈ యుగంలో వివిధ భారతరాష్ట్రాల్లో సాహిత్యాలు ఒకే ఒకరకపు ఉద్యమాల ప్రభావాలలో పడినట్లు కనబడతాయి. ఒకేరకపు ధోరణాలు వాటిలో కనబడతాయి. కనుక ఈ ఉద్యమాలు ఎటువంటివో తెలుసుకుంటే నవ్యాంధ్ర కవిత్వ లక్ష్మాలు తెలిసిపోతాయి.

మొదటిది కాల్సినికోద్యమము (Romantic movement) జాతికి మృత్ష్టితివంటి నిద్రావస్థ ఒకటి వస్తుంది. అది పోగానే జాతి మేలుకుంటుంది. అంటే తిరిగి పుడుతుంది. అనేక ప్రభావాలవల్ల ఈ ప్రబోధం కలగవచ్చ. ఈ ప్రబోధం వచ్చినశరువాత బాల్య యొవనాద్యవస్థల వంటివి జాతిజీవితంలో అన్ని కార్యరంగాలలోనూ గోచరిస్తాయి. కనుక సాహిత్యంలోనున్నా, యొవనదశలో ఉన్న వ్యక్తి తనంత వాడు లేనట్లున్నా. తన అనుభవమంత అమూల్యమైనది లేనట్లున్నా, లోకరంగంలో తానే నాయకుడైనట్లున్నా అనుకుంటాడు. సాక్షిగా తలస్ఫుడుగా ఈ లోకాన్ని చూడలేదు. దానిలో పడి కష్టసుఖాలు తీవ్రంగా అనుభవించడమే అతనిపని. అతడెక్కువగా హృదయవాది. అనుభవం వైపు మొగ్గినంత ఆలోచన వైపు మొగ్గడు. ఈ అవస్థలో ఉన్న జాతి కూడా తనంత గొప్పదీ లోపం లేనిదీ లేదనుకుంటుంది, ఈ అత్మపరత, ఈ ‘తన’ తనం, నాటి సాహిత్యంలో బాగా స్వారిస్తుంది.

ఇక యొవనాంగణంలో అడుగుపెట్టిన వ్యక్తిలో అదృఢతఖ్యాటమైన ఒక దృష్టి కూడా ఉంటుంది. అదివరకు అతి సామాన్యంగా కనబడిన ప్రతివస్తువూ, ప్రతి సంఘటనా, కొత్తకొత్తగా గొప్పగొప్పగా గోచరిస్తాయి. “దాకుపైని ఉండి, దారిపక్కనిరుక్కుని” ఉండే గడ్డిపూపుకి సట్టుతానికిచేసే దివ్యగౌరవమిస్తాడు. జలతారు అంచు నీలిచిరను మెరుపుతో గూడిన మేఘమంటాడు. “ఈ నా

కరీరమందివతళించిన గాలి^{లో} హౌమధామసారభాల కోసంనాసొపుటాలు బిగబడతాడు. “ఈనా తనూపూర్వాన్నమైన ఆకాశం^{లో} క్రతుధ్వనులకోసం చెపు లోగ్నుతాడు. అప్పుడతని చేతకీ, ప్రాతకీ, సంయమం ఉండదు. ఆవేశానికి అడ్డకట్టు ఉండదు. కంఠానికి గడియ పడదు. “భావనాబలమున్నది; ప్రకృతి యున్నది ఇష్టముండిన పదములకేమి కొరత?^{?”} అంటాడు. వాగుతో, వాహినితో కలిసి కిన్నెరసాని వాట వాడేస్తాడు. ‘నన్నెవ్వరావలేరీవేళ’ అనీ, ఇంచీంట పెడతారు యెంకి ని పేరు’ అనీ, ‘నా యిచ్చయే గాక నా కేటి వెరపు’ అనీ అంటాడు. అతన్ని ఏవో లక్ష్మీలు కూడా ఆకర్షిస్తాయి. అప్పుడతనికి ధ్రువతార దూరంగా ఉన్నదనిపించదు. అందే మ్రానిపండులాగ అని పిస్తుంది. తన మనస్సును దానికి తగిలించి నమ్మకంగా ప్రయాణం సాగించేస్తానంటాడు. అతనిలో సాహసమూ, విజగీషా కూడా ఉంటాయి. కొత్త అనుభవాలకు స్వాగతం ఇవ్వడానికి, కొత్తమార్గాల్లో పడిపోవడానికి, కొత్తప్రయాగాలు చెయ్యడానికి భయపడడు.

యొవనంలో కవిత్వ లాపణ్యం ఎక్కువ దొరుకుతుంది. ముదిరిపరువమైన వయస్సులో సాహిత్యంందేశం ఎక్కువ దొరుకుతుంది. అందుచేతనే కవి పెరిగి ముదిరి, “జీవనగంగా హరితతలమున్న” నిశ్చలవిశితమైన దృష్టులు సారిస్తూ కూర్చున్నప్పుడే రూపకం వంటి సాహిత్యం సృష్టించగలడు. ఇక వైని చెప్పినట్లు, కాల్పనికోద్యమానికి చెప్పిన గుణాలన్ని -అనగా కాల్పనిక వేగం, లక్ష్మీవేశం, విశ్వంభలత, విజగీష, సాహసం, అదృతపూర్వమైన మనస్థితి - చాలవరకు నవ్యంద్ర కవులందరిలోనూ కనబడతాయి.

3

నవయుగ్‌బారతంలో పుట్టిన మరి రెండు ఉద్యమాల ప్రభావం కూడా నవ్యాంధ కవులపై ప్రసరించింది. దాదాపు నూటపాతిక సంవత్సరాలక్రితం రామమోహన రాయులతో పుట్టిన మానవోద్యమం

ఒకటి. దాదాపు ఆ రోజుల్లోనే రూసో మొదలైనవారి ప్రభావం వల్ల పాశ్చాత్య లోకంలో ఇటువంటి ఉద్యమమే పుట్టింది. ఇది ప్రతిమానపుని శిరస్సు మీదా మకుటం పెడతానంటుంది. మానపులందరికి కూడా సామ్యము ఉండాలంటుంది ఉద్యమం. దీనివల్ల ఎల్లయెల్లలూ, అన్ని అంతరాలు చెరిగిపోతాయి. జగత్తులో మానపుళ్ళకి మించిన దేదీ దీనికి లేదు. పూర్వ భారతీయ విజ్ఞాన సంస్కృతుల్ని నిరసించదిది. ఎటాచ్చి, తూచితూచి, సోహతుకంగా విమర్శించి, దేశ కాలపరిష్ఠితుల్ని బట్టి గ్రహిస్తానంటుంది. పాశ్చాత్య విజ్ఞాన సంస్కృతుల్ని అంతే. ఈ జగత్తు, మానపుడు, వాని అనుభవాలు, అన్ని గట్టి పరమార్దలనే శాస్త్రియ దృవ్యాధం, వాస్తవికత కూడా ఈ ఉద్యమ లక్ష్మణాలే. “తుసీమమైన ఈ సృష్టిలో తూర్పేది? పడమ రేది? అవి ఒక హృదయం యొక్క, రెండు సృందాబు” అనిన్ని, “నా జాతి మానవ జాతి” (My caste is humankind) అనిన్ని, బ్రతికితే స్వతంత్రుణ్ణయి బ్రతుకుతాను, లేకపోతే ఉండనే ఉండను” (I will be free, or not be at all) అనిన్ని, రాగల ప్రతి మానపుడూ చాటతాడని ఈ ఉద్యమం అంటుంది. ఈ ఉద్యమం విజాతీయంగా కనపడినా అలాంటిది కాదు. ప్రతి వ్యక్తికి, ప్రతి జాతికి కూడా వారి వారి విశిష్టత చెడకుండా ఈ ఉద్యమం స్వతంత్ర్యం కోరుతుంది. ప్రతి వ్యక్తికి స్వతంత్ర్య వికాసాలు ఉంచేనే, జాతి సర్వాంగముదరం అయి ముందుకు నడుస్తుందనీ, ప్రతిజాతికి స్వతంత్ర్య వికాసాలు ఉంచేనే ఈ మానవ లోకంలో సమృద్ధి, శాంతి, సుఖమూ ఉంటాయనీ ఈ ఉద్యమం అంటుంది.

ఈ ఉద్యమాన్ని ఆంధ్ర దేశంలో ప్రవేశపెట్టి ప్రబలం చేసినవాడు ప్రవక్త వీరేశలింగం.

ఈ ఉద్యమంలో మళ్ళీ రెండు తరాలు (Stages) ఉన్నాయి. ప్రారంభంనుంచి దాదాపు, గాంధీయుగం దాకా ఒకటి; గాంధీయుగారంభంనుంచి మరొకటి. మొదటి యుగం లో విద్యాధికులైన

వారిమీదనే ఈ దీని ప్రజావం ప్రసరించింది. చుట్టూ ఉన్న సమాజమూ, దానిలో వేరుకుపోయిన విశ్వాసాలూ, కరుడుకట్టుకుపోయిన ఆచారాలూ, వాటిని ప్రతిష్ఠటించి ఒక్కొక్క వ్యక్తి నలిగిపోవడమూ-ఇవే వారికి మొదట కుపడ్డయి. కనుక ప్రత్యేక వ్యక్తిస్వాతంత్రమూ, కష్టములూ - చిట్ట కోసమే ఆ ఉద్యమం మొదట సాగింది. ఈ శకంలో భారత సాహిత్య సీమలో హిమాలయ శభదంలాగ ఆకాశంలోకి పాదుచుకుని వేకి లేచి, ఉద్యమానికి ఉత్తమోత్తమ ప్రతిష్ఠిథిగా కనబిడేవాడు రవీంద్రుడు. వ్యాపహరిక బాధా వాదం ద్వారా గిడుగు రామమూర్తి పంతులున్నారు, కావ్యాల ద్వారా గురజాడ అప్పారాపుమ్మా ఈ ఉద్యమానిన్ని అంధసాహిత్యంలో ప్రవేశపెట్టారు.

ఈ ఉద్యమం రెండోతరం గాంధీతో ప్రారంభమయింది. అదివరకు పండితపరిషత్తులలోమూ, ప్రాసాదాలలోమూ ఉండిపోయిన మానవ స్వామ్య సామ్యాలు ఇప్పుడు విపణిలలోకి, వీధుళిలోకి, గుడిసెలలోకి చొచ్చుకొని పోతున్నాయి. అంతే గాక అదివరకు ప్రత్యేక వ్యక్తి స్వాతంత్ర్య వికాసార్థుల కోసం కృషి చేసిన మహారాద్యమం ఇప్పుడు సమిష్టమానవ శ్రేయస్సి కోసం ఆందోళన మొదలుపెట్టింది. విహారము, విద్య మతము వంటి సమస్యలకన్న కూడా, ఆకలి, దారిద్ర్యము వంటి సమస్య రోజూ, ప్రతి జీవితాన్ని ఎక్కువ తీవ్రంగా దగ్గరగా పలకరించే అతి వాస్తవిక సమస్య అంటుంది, ఈ ఉద్యమం. దీని వల్ల మానవుని ఏకత్వము, అన్యోన్యజాంధవ్యము, సమష్టిత్వము ఖాగ స్వారించి ధృఢపడతాయి అంటుంది ఉద్యమం. నాటిమానవ ద్వారాన్ని ఈ విధంగా నలభైకోట్లలోను నవ ప్రపంచ శక్తుల సాహియ్యంతో చాలవరకు నాటినపాడు గాంధి. గాంధియే కొంతపరకు కొత్తమానవుడు. సామాన్య శక్తి సామర్థ్యాలూ, సామాన్య జీవితాన్ని స్వారింపజేసే కూడూ గుడ్డా, కుటీరవాసమూ, జీర్ణ శరీరమూగల ఈ గాంధి ప్రభువులూ ప్రబలులూ పండితులూ చూస్తూండగానే ప్రప్రథమ పీరం మీదికి ఏనాడయితే ఎక్కు కూర్చున్నాడో, ఆనాడే ప్రతి సామాన్యమానవుడూ

జగత్తంత మహాపీతం మీద అధిరోహించి ఊరుకున్నాడు. ఇదివరకు సామాన్యలోకంకోసం మహాత్మ్యం అవతరించేది. ఇప్పుడు సామాన్య లోకం మహాత్మ్యం దగ్గరికి అధిరోహిస్తున్నది. మానవోద్యమానికి నంబంధించిన ఈ రెండోతరంలో భారత సాహిత్యలోకంలో బాగూరువంటి ఉన్నతుడింకా రాలేదు. దీనికి కారణాలు ఇవి అయి ఉండవచ్చు; లేక వీటిలో ఏదైనా ఒకటయి ఉండవచ్చు. ఇది వరకు ఒక్కొక్క వ్యక్తి ప్రతిభ పర్యత శిఖరం లాగ పైకి పెరిగేది. ఇప్పుడు అడ్డంగా పైరు పాలంలాగ పరుచుకుంటున్నది. దానికి ఔన్నత్యము, గాఢత్యము గుణాలు. దీనికి వైశాల్యము, వైవిధ్యము, వేగము, వేడి గుణాలు.

రెండు - యొవన దశలోనుంచి జాతి పెరగడం వల్ల కవిత్వ యుగంలోనుంచే నాటకాలయుగంలోనికి సాహిత్యం ప్రవేశిస్తుందేమో! నాటకంలాగ మరి ఏ ఇతర సాహిత్య రూపమూ, సమాజ జీవితంతో పడుగు పేకలాగ పెనవేసుకొనిపోలేదు. నాటక రచయిత మహాగట్టి వాస్తవికుడు. ఇప్పుడు మనదేశంలో సమాజ రూపం స్పృటంగా ఏర్పడుతూ కొంతకొంత స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నది.

మూడు - మనదేశంలో కవికి సమష్టి ప్రజాజగత్తు దూర దూరాలనుంచి 'మరోప్రవంచం'లాగే కనబడుతుంది. కాని సన్నిహితమైన ఆప్తానుభూతిలాగ పలకరించడం లేదేమో! కొంతవరకు ద్రష్ట అయిన కవి అంచులు చూస్తున్నాడు, కాని అందులోని వాడు కాలేదు, కవిత్యానికి కొంత ఆత్మియత, ఆత్మ పరత కావాలేమో! ఆ కొత్త సమాజం సుస్థిరంగా ప్రతిష్ఠింపబడ్డాక రచింద్రుని మించిన కవులే రావచ్చను.

4

ఈ మానవోద్యమం గాక సవభారతంలో ఈ యుగం లో మరోమహాద్యమం బ్రహ్మందంగా విజృంభించింది, ప్రౌందవ

జాతీయోద్యమం. ఇది దయానంద రామకృష్ణ వివేకానందులతో ఉజ్జ్వలంగా ప్రారంభమై, లోకమాన్యనితో ఉన్నత శిఖరా లందుకుంది. చిరదస్యనిద్రనుంచి మేల్కృస్న భారతీయుని దృష్టి ఒక్కసారి పూర్వ కాలాటలోకి చొచ్చుకుని పోయింది. అభిమానం వల్ల, ఆత్మవిక్షాపనం వల్ల ఈ దృష్టి మరీ నిశితమై, ధగధగా తొందరతొందరగా మెరసిపోతూ పరుగుతెచ్చింది. కవికి ఆత్మీయానుబంధం కలిగించినంత ఆవేశమూ, వేడీ ఈ జాతీయోద్యమం కలిగించింది. ఎంతో ఆఘంగా అయిపోయాయి మన పూర్వగాథలూ, విజ్ఞాన సంస్కృతులున్నా. ఏ లోపమూ లోక సమగ్ర సుందరంగా శాశ్వత సత్యాలుగా కనబడ్డాయి. “ప్రాత కొత్తల మేలికలయిక” అని అనడం కన్న, “ప్రాత వాటికస్న సీన్న పాడిచే దేముంది? వాటిని మళ్ళీ పుభ్రపరచి సుస్థాపితం చేసికొముం”టుంది ఈ ఉద్యమం.

ఈ ఉద్యమానికి ఉత్తమ ప్రతినిధిలు వంగ సాహిత్యక్షీతంలో బంకించంద్ర, ద్విజేంద్రలాల్ రాయలు. ఈ ఉద్యమానికి చెందిన సవ్యాంధ కవిత్వ సీమలో ఉన్నత శిఖరంగా సాక్షత్స్మరించేవాడు విశ్వనాథ సత్యనారాయణ.

5

కాల్పనికోద్యమ ప్రభావం ఈ యుగంలో కవులందరి మీద ప్రసరించింది. మిగిలిన ఉద్యమాల లో కొందరిమీద ఒక ఉద్యమప్రభావం, మరికొందరిమీద మరొక ఉద్యమ ప్రభావం ఎక్కువగా ప్రసరించాయి.

ఆ రోజుల్లోనే కొందరు మహావ్యక్తులైన గురుదేవులు తెలుగునాటి సాహితీపరుల మనోమందిరాల తలుపులూ, కిటికీలూ ఒక్కసారి తెరచి వెలుగులూ, గాలులూ లోపల ప్రవేశపెట్టారు. మొదట బందరులో, తరువాత కాకినాడలో, వెంకటరమ్మం నాయుడుగారి ద్వారా—(వారిని

భక్తిశద్గంఠో స్వరిష్టా శిరమ్మి వంచుకుంటున్నాను) మానవోద్యము, దానికి సంబంధించిన ఉన్నతోజ్యలములైన లక్ష్మీలూ, ఉర్దూ పారశి కాంగ్ర సాహిత్యల ఘనతా లావణ్యము, వారి శిమ్ములకు పరిచయమయాయి. రాజమహాందవరంలో కూడ్రెవంటి ప్రతిభాశాలి కవికొండల వెంకటరావు అడవి బాపిరాజ వంటి కపులను తన చుట్టూ చేరదీనుకుని, అటువర్షువర్షు వంటి కపుల కావ్యాలూ, ఇటువెరుచేలూ ఓడరేవులూ పట్లెటూళ్ళు పరిసరాలూ పుంతలూ వాటిలో జనము చూపించేడు. మరి బందరులో శ్రీ చెళ్ళపిళ్ళు వెంకటాప్రిగారున్న చోట కవిత్వపు తిరునాళ్ళే తిరుపతి వెంకటేశ్వరులు కవిత్వాన్ని ఒక ఉద్యమం చేశారు. సామంతుల ఆస్తోనాలలోనే గాక, సామాన్యసదస్యులలో కూడా వారు కవితోత్సవాలు కావించేవారు. కాశ్త చదువుకుని కంఠం విప్పుతున్న ప్రతికవి నోటా ఆ కపులితర కపులతో గావించిన సాహిత్య సమరాల గాథలు ప్రతిధ్వనించేవి. వారి విజిగీష వినిని కూడా వేడిక్కొంచేది. తెనుగుతనము, కవితాదీక్ష కల్పనాసమృద్ధి వారినుంచే వారి శిమ్ములకు వచ్చి ఉండాలి. విశ్వనాథ సత్యనారాయణ, పింగళి కాబూరికపులు, త్రిపుర్సైని రామస్వామచౌదరి, మాధవపెద్ది బుచ్చి నుందరరామాప్రి వారి శిమ్ములలో కొందరు.

ఇక్కొడ మరొక్కొమాట. హైందవజ్ఞాతీయోద్యమం మన తెనుగునాటిలో కృష్ణ గుంటూరు మండలాలలో ఆంధ్రోద్యమరూపాన ఎక్కువగా విజ్యించించింది. జాతి గౌరవాన్ని గూర్చి కావ్య లల్లిన కపులందరూ దాదాపు అక్కించివారే.

6

“భారతి”. పుట్టకపూర్వము, మా “సాహితి” రాకపూర్వము, ఆంధ్ర ప్రతిక సంవత్సరాది సంచిక, ఆంధ్రభారతి, ఆంధ్ర గ్రంథాలయ సర్వస్వము, అనుమాయ, శారద మొదలైన ప్రతిక లలో కొందరు కపుల

కావ్యాలు వెరి అవేశంతో యువక్కులము కొందరము చదువుకునే వారము. నాకు బాగా జ్ఞాపకం, 1914-16 సంవత్సరాలలో నేనూ, మా సండూరి సుబ్బారావు నాయుడుగారి చరణసన్నిధిని ఉన్నప్పుడు, బసవరాజు అప్పొరావు వచ్చి, గురజాడ వారి కావ్యాలూ, తన సెలయేటి గానమూ అహారహమూ ఆలపిస్తూ ఉండేవాడు. అతడు అమరదూతగా మాకు కనపడేవాడు. మేమూ ఆ కావ్యాలన్నీ కంఠం చేశాము. అంతలో మాతో చింతా దీక్షితులూ, వేదుల సత్యనారాయణాస్త్రి కూడా కలిశారు. దీక్షితులు గారికి గురజాడ కవిదేవుడు. వేదులకి రాయప్రోలు కవి కులగుభుపు. రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారి థిండకావ్యాలు ఆంధ్ర గ్రంథాలయ సర్వస్వం మొద్దలైన పత్రికల నుంచి చదివేవారం అప్పటికే అబ్బారి రామకృష్ణారావు ‘మల్లికాంబ’ “ఊహగానము”లోని కొన్ని పద్యాలు మా అందుబాటులోనికి వచ్చి మమ్మల్ని అమితంగా ఆక్రించాయి. ఏమి రోజులని !

1921 లోనో, 1922 లోనో ఒకనాడు సాయంకాలం చామర్లకోణల్ల రైల్వేప్లాటు పారం మీద నేను నిలబడి ఉండగా, కొన్ని యేండ్ల తరువాత మా సండూరి కనపడ్డాడు. అప్పుడు ముసురుకూడా పట్టి, ‘పాటపాటగా’ చినుకులు పడుతున్నాయి. ‘ద్వారకావాసా’ వినుమని సుబ్బారావు గొంతు విప్పాడు. ఎంతబాగా పాడ్చేవాడు సుబ్బారావు! ఇద్దరమూ అలాగే ప్లాటుపారం మీద కూర్చున్నాం, శుండె గొంతుకలోన కొళ్ళుడుతాది’ అని మొదలు పెట్టి తాను ప్రాసిన నాలుగు పాటలూ పాడాడు. నేనూ వినుమన్నాను. “అకులో ఆకునే” అనే నా కృష్ణపక్షంలో మొదటి పద్యం, “అన్యేషణమూ” చదివాను. మా బసవరాజు వించే బాగుండునని ఇద్దరమూ అనుకున్నాం. మరి కొద్దిరోజుల్లో కాకినాడలో రోజూ సాయంకాలం ఊరిబయట చిన్న సమావేశాలూ సభాపతి భావరాజు సుబ్బారావుగారు. సండూరి వేదులా, చింతావారూ, పాటిబండ అప్పొరావు, బసవరాజూ, నేనూ, మామా

పద్యాలూ, గురజాడ, రాయబ్రోలు ప్రభృతుల పద్యాలూ చదువుతుంటే, వాటిమీద విమర్శనలు సాగుతుంటే, మాకు తెలియకుండానే సాయంకాలాలు రౌతులయేవి.

అలాగే అక్కిడ గుంటూరు, తెనాలి ప్రాంతాలలో శివశంకరరాష్ట్రాప్రై, నోరి నరసింహాప్రై, కొడవగంటి వెంకట సుబ్బాయ్య ప్రభృతులు కలిసేవారనుకుంటాను. మరి బందరులో విశ్వనాథ సత్యనారాయణ, నాయని సుబ్బారావు, పింగళి కాటూరివారు, అడవి బాపిరాజు, కొడాలి ఆంజనేయులు ఆంధ్రజాతీయు కళాశాల లోనూ అవతలా సమావేశమయేవారనుకుంటాను.

మరి ఒకటి రెండేళ్ళకి, దాదాపు ఆందరమూ సాహితీ సమితిలో సహాధర్యులమై సహాదరుల కూటంగా కలిసి పోయాం. ఆయితే ఇక్కిడ ఒక్కి మాట చెప్పాలి.

1923 కి పూర్వమే మా వంటివారిని ఆకర్షించిన కవులలో ఒక్కి గురజాడ అప్పారావు తప్ప మిగిలిన వారందరూ 1923 తరువాత కూడా సాహిత్యరంగంలో కృష్ణచేసినవారు కనుక, ఈ పాతికసంవత్సరాల ఆంధ్రకవిత్వ చరిత్రలో కూడా వారుండనే ఉన్నారు. వారిని 1923 కి పూర్వముగా జరపడానికి విలు లేదు. వారిని గూర్చి ముందు కొన్ని మాటలు.

గురజాడ అప్పారావు 1915 లో చనిపోయినా, తరువాతనే జీవించడం ప్రారంభించాడు. ఆయన చిల్లటియమూ, నీలగిరిపాటలూ, ఆంధ్రప్రతిక సంవత్సరాది సంచికలో వడ్డాయని జ్ఞాపకం, ‘లవణ రాజుకల’, ‘కస్యక’, ‘పూర్ణమ్మ’ మొదలైన కావ్యాలు బందరుసుంచి వెలువడే ఆంధ్రభారతి సుంచికాబోలు చద్దివాము. కాల్పనికోద్యమంలో ఉన్న ఉత్తమలక్ష్మాలన్నీ స్వచ్ఛమూ నిసర్గసుందరమూ ఆయన ఆయన వాణిలో వినబడతాయి.

సామాన్యం గాథలూ, సామాన్యంలకండే మాటలూ కావ్యవరణం లోనికి ప్రవేశపెట్టడం ఆయన గొప్పతనం. ఆ ‘ముత్యాలసరం’ కూడా అలాగే అమరింది ! ఆ ఛందస్ని తెలుగువాడి కష్టసుఖాలూ, కథలూ ఎంత బాగా చెప్పుతుంది ! “హాటలా ధరి చెట్లుచేమలకే హాట హాడితే తాటివనమున ఆగి చంద్రుడు తాను చెవియొగ్గడమూ”, “మంచి చెడ్డలు రెండె కులములు; మంచి అన్నది మాల అయితే మాల నేనొదున్” అని చాటడమూ, “ఫలుగురు కూర్చుని నవ్యేవేళల పుత్రుడిబొమ్మను పూర్వమ్మను ఒక పరి తలచి” కన్నిరౌలికించడమూ, “పెరిగి విరిగితి విరిగి పెరిగితి” నని స్వయంత కష్టసుఖాలు తలపోసుకుని వాపోవడమూ, “ప్రేమ కలుగక బ్రతుకు చీకటి” అని ప్రేమికుడు కావడమూ- ఇవన్నీ ఆ కొత్త రోజుల్లో యువకవుల హృదయాలకు ఆనంద పక్కలు తొడిగి, గూటిని దాటి యెగురని వాటికి, కొండత జీవితాకాళాన్ని చూపెట్టాయి. వీరి రఘనలన్నింటిలోనూ వీరేశలింగం మాసవోర్యమ ప్రభావమే కనబడుతుంది. ‘దేశభక్తి’ అనే కావ్యంలో కూడా ప్రాందవ జాతీయోద్యమపు దేశభక్తి స్పృహించదు.

“విశ్వగాన వియత్తరంగిణి

భంగముల మప్పంగు నాతని గీతశికరముల్”

అని ఆవేశంతో అతని కావ్యలనుగూర్చి నాటి యువకవి అంటాడు. ప్రబోధ కావ్యము, ఆత్మపరకావ్యము, ప్రేమగీతము, కథాకావ్యము- అన్నీ తరువాతతరం వారికి మచ్చన కందిచ్చినట్లు ఆయన వ్రాశడు.

1923కి పూర్వం సాపోత్యలోకంలో వేంకట పార్యతిశ్వరులది కూడా గట్టి ప్రభావమే. వీరి కావ్యలకు తురాయి వంటిది ‘ఏకాంతనేవ’. తెల్లువారగట్ట పెళ్ళివారిని లేవే మనోహరమైన సన్మాయి పాటలాగ నవయుగారంభంలో వీరి కావ్యగానం వినిపించేది. భావలోనూ, ఊహాలలోనూ, ఆవేశాలలోనూ పూర్వ సంప్రదాయాలను గౌరవిస్తూ,

ఉత్తమవంగ వాజ్యాయం ద్వారా వచ్చిన వైష్ణవ సాహిత్య ప్రభావాల్ని స్వీకరించి, వీరు కావ్యరచనలో కొత్తదనం చూపించారు. వీరి ఏకాంతనేని, 1922 లో పుస్తకరూపాన వెలువడినది, యువకవికూటాల్లో ఎంతో ఆప్యాయంగా ఆలపించుకునే వారం. 1923 తరువాత వీరి కావ్యాలన్ని సంపుటాలుగా వెలువడ్డాయి. వీరి మధుర ఖండకావ్యం కనబడనిపత్రిక కొంతకాలం ఉండేదికాదు. వీరి గీతపద్యానికి, మంజరికి మంచి పలుకుబడి సంపాదించి వెళ్లారు.

1923 కి పూర్వమే రాయపోలు సుబ్బారావు ఖండకావ్యాలతో కూడా మాకు స్నేహం ఏర్పడింది. ఆయన ‘తెనుగుతోట’, ‘కష్టకమల’ ‘స్వప్నకుమారి’, ‘స్నేహాలతి’, ‘తృణ కంకణము’, తరువాత ‘జడకుచ్చలు’, ‘అంద్రావళి’, తరువాత ‘మధుకలశము’ - ఇవస్తీ అప్పటప్పటి యువకపుల్ని ఆకర్షించినంత అమితంగా మరేవి ఆకర్షించలేదు. వాటిని కంఠస్థం చేసి, గాంతెత్తి ఆలపించినంత ఆప్యాయంగా మరే కావ్యాల్ని అప్పటి యువకపులు ఆలపించలేదు. ఆయన మాటల కూర్చులూ వృత్తాల నడకలూ - వీటి ప్రభావం అప్పటి నవరచనలు చాలా వాటిలో కనపడతాయి. ఆంధ్రజాతి పూర్వాన్నస్సుల్యము, తరువాత తెనుగుపడుచుల ప్రణయాలు, నగలు, నోములు, ముగ్గుక్కిడలు, చేత్రాషాధాలు మొదలైన కాలాల ప్రకృతి విలాసాలు - ఇవస్తీ వీరి కావ్యపసుపులు. కాల్పనికోద్యమ లక్ష్మణాలు సముచితమూ, సరసమూ అయిన ధోరణిలో వీరి కావ్యాలలో కనపడతాయి. పాతమాటలే కొత్తవస్త్రే చిన్నెలూ వాసనలూ పూసుకుని, వింతవింతలై కొత్తపుంతలలో కూడి, కొత్తమూర్ఖులను (Images) కడుతూ, తెలుగు నాటిలోని ఒక తరగతివా రెరిగునన్న అరటితోటలనూ, పాలాల తోపలనూ, వాటి నడుమ నిట్టురుస్తూ తిరిగే క్రొత్త ప్రాయపు వారినీ, వచ్చి బాలెంతలనూ, పేరంటాళ్ళనూ, పాడి ఆపులనూ ఎంత సాగునుగానయినా ఈయన ప్రదర్శిస్తాడు.

“ఉత్త్రాశానితంబమ్ములొత్తి హత్తిన ఆంధుల యకోదు

కూలింతాంచలములు” మాసిన జాతీయోద్యమంలో ప్రారంభించి, రఫిందుని యొద్ద గురుకులవాసం చేసి, ఆయన ప్రభావాన్ని, తరువాత వైష్ణవ సాహాత్య ప్రభావాన్ని, ఈయన స్వీకరించాడు. ఈయన కావ్యాలు మన మనస్సుల్ని ఒడిసి బిగబట్టుకుని ఉద్దేగంతో ఉరకతత్త్వముని ప్రశ్నతిలోని గొప్ప లోతుల్ని పెద్ద ఎత్తుల్ని చూపెట్టును; హాయిగా ఒయారంగా ఆరామాల్లో విషారం చేయిస్తాయి. ఈయన కావ్యాలతో కాల్పనికోద్యమం అంగణంలో నుంచి ముంగిలిదాకాజరుగుతుంది.

ఇక్కుడే అబ్బారి రామకృష్ణరావుని గూర్చి చెప్పాలి. ఇతని దౌకప్రత్యేక కంఠరవమే కాని ప్రతిధ్వని కాదు. సాగసుగా సంప్రేశంగా ఉంటూ నవ్యంగానూ ఉంటుంది ఇతని వాణి. కొత్త భందస్సులను గడుపుదనంగా వాడాడు. ‘నీటులయులి పుల్ క్రవోయుగళిలో కలినమ్ముగ ప్రోగు’ ననే మల్లిక గాథా, ‘కాపుపాటు’, ‘అప్రాప్తమనోపోరిణి’, ‘తిక్కున్న’, ‘పృథివీ ప్రశంస’- ఇవస్తీ పదేపదే పతిస్తూ ఒక పంక్తి అయినా వదలుకోలేని మేలిమి బంగారుముద్ద ఈయన కావ్యం అనుకునే వారం.

1923 తరువాతనే ఎక్కువ వ్రాసినా, అంతకు పూర్వమే నావంటి కపులు కొందరిన్న బసవరాజు అమితంగా ఆకర్షించాడు. బసవరాజంత సూటిగా తీక్ష్ణణంగా తన కష్టసుభాలను కావ్యాల్లో వెళ్ళబోసుకున్న నవకవి మరొకడు లేదు. అంతరంగ స్నేహాతుడూ, తానూ, ఏకాంతంగా కూర్చున్నప్పుడు, దాపరికంలేని అమాయకత్వపు తొందరలో హృదయభావాలు వెళబోసుకున్నట్లు పాటలో, పద్యంలో ఇతడు చెప్పుకొనేవాడు. ఆ పాటలూ, పద్యాలూ, నిట్టుర్పులు; జీవిత గర్జంలో నుంచి దొలిచి ఒరుపుకుంటూ వచ్చినవి. అలాగ చెప్పుకుందుకే అసలు ఇతని కావ్యారచన- “Relief which a timely utterance gives” అన్న దానికోసం! ఆ చెప్పుకోవడపు తొందరలో, భావనకీ భావకీ చోటియ్క, అవి లేని లోపాలను పాట కనబడనీయదు కనుక,

పేరవమైన మాటలతో నయినా నగ్నంగా అనెయ్యడానికి భయపడే వాడు కాదు. ఇతని కావ్యాలవల్ల నవకవితానికి మరీ నవ్యత వచ్చింది; ఆత్మపరమైన గేయకావ్యానికి మరికొంత స్నేహమైన ఆకారం వచ్చింది. ఆ రోజుల్లో ఎన్ని సార్లు ఏకాంతంలో బసపరాజు కావ్యాలు పాడుకునేవాళ్లో! మరెందరు సాటి యువకులు చదువుకుని సంతృప్తిపడేవారో!

8

1923 కీ మా సాహితీసమితికి నిండురూపం వచ్చింది. సాహితీసమితి నవ్యకవితాన్ని ఒక ఉద్యమంగా చేసింది. అంతకుముందే అప్పటికపులం చాలామందిమి ఒకర్ని ఒకరు కలుసుకోకపోయినా, సాహితి మొదలైన పత్రికల్లో పడ్డ శండకావ్యాలు చదువుకుని, ఎప్పటినుంచో ఎరిగున్న దగ్గిర చుట్టాలు లాగ అనుకునేవారం. కానీ ఎలాంటే మధురగాఢమైన బంధం మమ్మల్ని అందర్నీ చుట్టి పెనవేసి పట్టుకున్నది! ఒకరి కొకరం మా కావ్యాల్ని గూర్చి, కృష్ణసుఖాల్ని గూర్చి ఉత్తరాలు ప్రాసుకునేవారం. ‘అన్యోన్యము మెచ్చుకునే సంఘం విశ్వది’ అని కొందరు మమ్మల్ని అనేవారేమో! కానీ ఆమాట అన్యాయం. అప్పుడు ఆమాయికపు ప్రాయంమాది. కీర్తికామమూ, సాప్తమూ, అహంకారమూ మా మనస్సుల్ని కలుపితం చెయ్యలేదప్పుడు. అనలు యువప్రకృతుల్లో మాలిన్యం తక్కువ. గడపరి రాపరికాలు లేని రోజులవి. జీవితానుబహాలు ఒకటే రకంచి; రచనల్లో నవలాచణమూ కనుపడేది; హృదయాలు ఒకదానికికటి ఎదురయి పౌచ్ఛరించుకునే సరికొత్త ప్రభాతసమయం అది! అందుచేత సాహితీసమితివంటి అస్నేధమ్మలకూటం ఏర్పడింది. ఏమో, నాకు మాత్రం సమితివారూ, సాటికపులూ, సాహితీపరులందరూ ఎప్పటికీ రక్షబంధువులకన్నా ప్రియులు !

1923 నాకూ గొప్ప సంవత్సరమే. ఆయేడు నా సూక్తలు మేషప్రరీ ఉద్యోగం నా అదృష్టం వల్ల పోయింది. రాజమహేంద్రవరంలో

హరీంద్రనాథ చట్టోపాధ్యయులు కావ్య పతనం చేస్తుంటే విన్నాను. అప్పటివరకూ వచ్చిన నవ్యాంధ కవుల పద్యాలెన్నో నాకు కంఠస్థాలు. నేనెందుకు అలాగ తిరుగుతూ నాలుగు చోట్లు చదవకూడదు ? అప్పటికి మా వెంకబుబ్రయ్య ‘సంధ్యారాగం’ వచ్చింది. విశ్వనాథ ‘ఆంధశారుషం’ వచ్చింది. పింగళి కాటూరుల ‘తొలకరి’, నోరి ‘గీమాలిక’ వచ్చాయి. ఇదివరకు వచ్చిన కవుల పద్యాలు ఉండనే ఉన్నాయి. శారద, భారతి, సాహితుల్లో పడ్డ కొత్త పద్యాలున్నాయి. పిట్లో కొన్ని ఏరి, ఒక కావ్యపంథా, పథకం ఏర్పరిచాను. ‘సంధ్యారాగం’ లోని ‘ఆగుమాగుము తెరువరీ’ అన్న స్వగతంతో ప్రారంభించి, ‘తొలకరి’లోని ‘కవితాసామగ్రి’ తరువాత చదివి, మిగిలిన కావ్యాలు పరసగా చదివేవాళ్ళాటి. చదివేవాళ్ళేమిటి. పాడేవాళ్ళే ! ‘యెంకి పాటలే’ పాడేవాళ్ళే. వాటి నావేశంతో పాడుతున్నప్పుడు విని, ‘యెంకిపాటల’ రచన నాకు కల్పించి, తగని గౌరవం నాకు ఇచ్చినవాళ్ళు ఉన్నారు.

ఒనవరాజు, విశ్వనాథ, సండూరుల్ని తలుచుకుంటే ఏమి పాడానో అనిపిస్తుంది ఇప్పుడు! ఆవేశమో, ఆ యూ కావ్యాలంటే నాకున్న అకలంకమైన అనురాగమో, నాటి నా పద్య పరనానికి కొంత ఆకర్షణ కూడా ఇచ్చి ఉండాలి ! లేక పోతే ఎన్ని సంవత్సరాలో, ఎన్ని సభల్లోనో ఎందుకు చదవనిస్తారు? మొట్టమొదటి నా కావ్యపతనం దామెర్ల రామారావుగారి యింటి చిన్న సభలో అనుకుంటాను. ఆయనకీ, ఆయన అన్నగారికీ, నా పద్యాలన్నా, నా చదవడమన్నా చాలా యిష్టం. తరువాత దాదాపు పదేశ్శపాటు పద్యాలు చదువుతూ దేశమంతా తిరిగాను. ఓ! ఏమి తిరగడం! అప్పుడు నాకు నిత్యమూ కవితోత్సవం కావాలి. ఇదంతా ఎందుకు చెపుతున్నానంటే నవ్యకవిత్యం ఒక తీవ్రోద్యమమయి నిలవడానికి ఈనాక్రమికొంతపరకయినా కారణమని ఇప్పుడింత దూరాన్నంచి అనుకుంటే మన్నించండి.

1923 లోనో, 24 లోనో పితాపురం నుంచి బయలుదేరి,

తోవలో నూజివీటిలో సండూరి సుబ్బారావును చూచి, అక్కెద నుంచి తెనాలి వెళ్లి, వజ్జ బాబూరావు వీరరాఘవ స్వాముల్ని చూసి, గుంటూరు శివశంకరశాస్త్రిగారి కోసం వెళ్లాను. ‘హృదయేశ్వరి’ తయారపుతున్న రోజులని. అక్కెదే ‘నోరిని’ చూశాను. అందరమూ కలిసి, తోవలో బెజవాడలో ‘సాహాతి’ని సంపాదిస్తున్న కొడాలి అంజనేయుల్ని కలుసుకుని, బందరు వెళ్లి అక్కెద కళ్యాణమండపం లాగకలకలలాడుతూ ఉన్న జాతీయ కళాశాలలో విశ్వనాథ, అడవి మొదలైన కపుల్ని, రామకోటీశ్వరరాపుగారినీ కలుసుకున్నాను. వీరందరూ ‘సాహాతి సమితి’.

కవిమిత్రుల సందరినీ చూసి రావడం వల్ల నాకు కొంత ధేర్యమూ, బలమూ వచ్చాయి. వసంతవాడలో వేలారి శివరామశాస్త్రిగారికి ‘అకులో ఆకునే’ అన్న నా పాటను వినిపించాను. బందరులో ‘అబ్బు’! అన్న నా ఖండకావ్యాన్ని విశ్వనాథ బాగా మెచ్చుకున్నాడు. ఇటు విజయనగరం, పద్మాకిమిడి, బరంపురాలకే బయలుదేరాను. పద్మాకిమిడిలో గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారిని కలుసుకుని మా కావ్యాలస్సిన్న వినిపించాలని నా సంకల్పం. నాకు బాగా జ్ఞాపకం-కొత్తగా పెంచిన నాగిరిజాలను వ్రేష్ఠతో లాలిస్తూ, వారు నాతో మాట్లాడుతూ, మా పద్యాలు వినడం ! ఈ గిరజాలు ఎన్ని కష్టాలు తెచ్చి పెట్టాయి. నవకవికి! కేశసంపదకీ, కవిత్వశ్రీకి నిజానికి సంబంధం ఏముంది ? మరి సమితి వారందరూ గిరజాలు పెంచనూ లేదు; పెంచిన వారయినా కుటీల శిరోజిపాశాలతో సాహిత్యలోకాన్ని బంధించి జయించాలని అనుకోనూలేదు. బాగుంటాయని పెంచిన గిరజాలు ! అంతే ! తరువాత లోకం ఒత్తిడివల్లో, విరక్తివల్లో, మావాళ్లు అందరూ తీసేశారు; నాకు ఇంకా ఉన్నాయి. నవ్యకవిత్యానికి గిరజాలకీ ఈ సంబంధం కలిగించడం, నవ్యకవిత్వ ప్రతినిధిగా సభల్లో కనపడుతూ వస్తూన్న నన్ను తెనుగువారు చూస్తూ ఉండడం వల్ల కొంతవరకున్నా, తరువాత మా తరువాతి యువకపులు మరికొందరక్కిఢా అక్కెదా వాటిని పెంచడం వల్ల కొంతవరకూనున్న, అనుకుంటాను.

రామమూర్తి పంతులుగారి మెప్పు నాకు పెద్ద ఆలంబన మయింది. ‘కృష్ణపక్షం’ ప్రచురించాను. స్వయంగా నా మనస్సులో నాటుకునిపోయిన మరి రెండు మూడు శుభ్యాలు ఉన్నాయి. 1925 లో నేమో అక్కిరాజు ఉమాకాంతం గారు ప్రాసిన ‘నేటికాలపు కవిత్వము’ అనే గ్రంథం వచ్చింది. అశనిపాతమంత తీవ్రధాటితో వచ్చింది. రాకేంజేస్టుంది? ఎప్పుడయితే నిజమే న ఒక ఉద్యమం బయలుదేరిందో, అప్పుడే దాని గుణదోష విమర్శన కూడా వస్తుంది. ఆయన తీవ్రవిమర్శ నుంచి నావంటి కపులు నేర్చుకోవలసినది లేకపోసూ లేదు; కానీ కొంత ఆద్రీడ్రిష్టితో కవితాప్స్యాదయముతో ఆ విమర్శన సాగితే, నేటికాలపు కవిత్వంలో వారు చక్కిదనమూ కవిత్వ గుణమూ గ్రహించి ఉండేవారు. ఊపిరాడనియనంత కోపంతో ఆ గ్రంథం దాడిచేసినట్లినిపించింది నా వంటివారికి. దానికి జవాబు ప్రాణ్యమా అన్నారు కొందరు మిత్రులు. ఏమి జవాబు మేము ప్రాయగలం? కొత్త పద్యాలు ప్రాయడమే జవాబించింది. ప్రాయకుండా ఎలాగుండగలం? ఈ సంకలనం 1925 లో మదరాసులో మరి దృఢపడింది.

‘కృష్ణపక్షము’ ప్రచురించాక మదరాసు వచ్చాను. అక్కిద సండూరి సుబ్బారావు లా కాలేజీలో చదువుతూ ‘యెంకి పాటలు’ అచ్చు వేయిస్తున్నాడు. బసవరాజు ‘అంధపత్రికలో’ ఉన్నాడు. నాయని ఉన్నాడు. రోజూ కలుసుకుని పద్యాలూ, పాటలూ చదువుకునేవాళ్గం. ఆ సమావేశాల ఫలితం, కొత్త ఉత్సాహంతో ఇంకా కావ్యాలు ప్రాయడమే. 1925 డిసంబరులో నేను ఎన్నడూ మరచిపోలేని సమావేశం మల్లింపట్లి సౌమిఖేషిరశర్మగారి యింట జరిగింది. విశ్వనాథ, నాయని, అడవిబాపిరాజు, నండూరీ, రామకోటేశ్వరరావుగారూ, భావరాజు సుబ్బారావుగారూ, ఆచంట జానకిరాం, నేనూ రెండు మూడు రోజులు మల్లింపట్లి వారి యింట్లో కలుసుకునేవారం. కావ్యపతనం సాగేది. ఒక సాయంకాలం విశ్వనాథ ‘అనార్గ్రీలీ’ నాటకం చదవడం ఇంకా జ్ఞాపకం.

తరువాత కొందరం ఉమాకాంతం గారి యింటికి వెళ్లి వారిని చూశాముకూడా.

1925 లోనే నాకు హరీంద్రనాథునితో మైత్రి గొడవయింది. ఇద్దరమూ బెంగుళూరు వెళ్లడమూ అక్కుడ నా పద్యాలు కొన్ని ఆంగ్లంలోనికి అతడు అనువదించడమూ, జరిగింది.

1925లోనే ‘సఫి’, అంచే సాహితీ సమితి పత్రిక, బయలు వెడలింది. అదికాక, తరువాత, మా విశ్వనాథ 1927 లో సంపాదించిన ‘జయంతి’, ఆ తరువాత కొంపెల్ల జనార్థన రాపు నడిపించిన ‘ఉదయిని’, పాటిబండ మాధవశర్మ ‘వీణ’, ముర్దుకృష్ణ ‘జ్యాల’, నవ్యసాహి త్యంకోసమే పుట్టాయి.

1927 డిసంబరులో మరొక చిన్న సాహిత్యపత్రపం అత్యశ్చాపంతో మదరాసులో జరిగింది. రామకోటీశ్వర రాపుగారి ‘త్రివేణి’ బయలు వెడలిన రోజున వారి యింట్లో మల్లంపల్లి వారికి విశ్వనాథ ఆంధ్రప్రశ్ని అంకిత మియ్యడమూ, మేమందరమూ సమావేశమయి అనంద వివశల మవడమూ జరిగింది.

ఇదంతా భౌత్తిగా స్వంతఘోషగా కనుపడ్డ నిజానికి అలాగ కాదు. ఒక సంఘంగా ఏర్పడడం, దానికోసం పత్రికలు ప్రచురించడం, సమావేశాలు కావడం, పర్యాటనచేస్తూ ప్రచారం-ఇన్నీ కలిసి, సవ్యకవితాన్ని, సవ్య సాహిత్యాన్ని, ఒక ఉద్యమంగా ఎలాగచేశాయో తెలియజేస్తాయి కనుక ఇదంతా ప్రాశాను.

9

ఇక్కుడ మరి నాలుగు మాటలు. పూర్వ గాథల్ని ఇలాగ నెమరు వేసుకోవడంలో, కొందరు ప్రియతములు, ఇప్పుడ్డి కళ్ళకి కనుపడకుండా లోకావరణం దాటిపోయిన వాళ్ళు, నా మనస్సుని పట్టుకుని ఎంత దుఃఖమూ వేదనా అయినా కలిగిస్తున్నారు. వెంకటసుబ్రయ్య బసవరాజు,

జనార్దమురావు మరి కషబడరు; కొడాలి సుబ్బారావు, వెనుమర్తివెంకటరమ్మం వెళ్లిపోయారు; రామిరెడ్డి వెళ్లిపోయాడు. కొత్తయుగపు తీవ్రావేశాలతో, అనుభాతులతో క్రిక్కెరిసిపోయిన ముపై నలభై యేళ్లు వీళ్ల జీవితాలు నలిగి నశించిపోయాయేమో అనిపిస్తుంది. “ఎవరు పోయినా మే మెప్పుడూ ఏడుగురమే”, అన్న ఆంగ్ల కావ్యంలో లాగ, అమరజీపులైన వాళ్లతో కలిసి, మేమందరము ఎప్పుడూ ఉండనే ఉన్నాము.

ఇక్కెడ కపులు కొందరిన్న గూర్చి ప్రాస్తాను. మంచి శక్తి సామర్థ్యాలు ఉన్న మరికొందరు కపులను వదిలేస్తే వారి కవిత్వమంచే నాకు గౌరవం, లేదని కాదు. ఈ రచన సాగించే ధోరణిలో ఆయా ఉద్యమాలకి ప్రతినిధిలుగా కనపడే కొందరిన్న గూర్చే ప్రాయగలనుగాని, ఇంత చిన్న అవధిలో కపులందరినీ ఎలాగ ఇమడ్డగలను!

రాయప్రోలు తోలి కావ్యాలలో మధురంగా వినబడిన పూర్వాంధ గాథలు మరీ గాఫోజ్యలంగా విశ్వనాథ ‘అంధపొరుషము’ ‘అంధప్రశ్ని’ మొదలైన కావ్యాల్లో ప్రత్యక్ష చౌతాయి. ఇతని ధోరణిలోనే కొడాలి సుబ్బారావు తీవ్రావేశంతో ‘హంపే క్షేత్రము’ ప్రాశాడు. తుమ్ముల సీతారామమూర్తిచౌదరి నిర్మలపై మధురమైన రాష్ట్ర గానము’ మొదలైన కావ్యాలలోనూ, ఆంధలోకాన్ని అమితంగా ఆకర్షించిన జామువాకవి కావ్యాలలోనూ, మరికొందరు కపుల కావ్యాలలోనూ ‘జారిన దేశ గారము చక్కిదిద్ద వలెనను ప్రతోధ వేగము బాగ స్పృహిస్తుంది. ఆత్మపరంగా ‘గిరికుమారుని ప్రేమగీతాలు’ మొదలైన కావ్యాలు విశ్వనాథ ప్రాశాడు. ‘కిన్నెరసాని పాట’, ‘కోకిలమ్మ పెళ్లి’, ‘అనార్గులి’ నాటకంలో కొన్ని పద్యాలు, ఇవన్ని అతనిగేయకావ్యాలు (Lyrics), ‘అంధప్రశ్ని’లో ‘మాధవర్మ’ వంటి కథా కావ్యాలు ఉన్నాయి. ‘బుతుపంపోరం’ వంటి వస్తు పరమైన కావ్యం ప్రాశాడు. ఇతను శతకం ప్రాశాడు; ‘ఉదహరణం’ ప్రాశాడు. ఇప్పుడు ‘రామాయణ కల్పవక్షము’ అనే మహాకావ్యం ప్రాస్తున్నాడు. ఇతనిది ‘గాఢప్రతిభ’ - మహాకావ్య ‘సుట్టోలంఘన

పటిష్ఠ మైనది. ఇతనిలో తెలుగుతనం ఎక్కువ; సాహసమూ, విజిగొప్పా అమితం. ఎట్టి వస్తువునయినా కావ్య వస్తునుగా తీసుకుందుకు జంకడు; ఎట్టి మాటనయినా కావ్యబాషలో పాదగడానికి వెనుదీయడు. కల్పనాదీక్ష ఏకాగ్రత, భావనాసమ్మద్ది-ఈ గుణాలు కలిగి అవిక్రాంతంగా కావ్య సృష్టి చేస్తాడెతను. పై ఉదవజాతీయోద్యమం ఇతని కావ్యాల్లో ఉజ్జ్వలంగా సాక్షాత్కారిస్తుంది. తరతరాల పై ఉదవ విజ్ఞాన సంస్కృతులను నేటి ఆంధ్రలోకంలో పునఃప్రతిష్ఠ చేయాలనే ప్రయోజన మర్ఖించి ఇతడు కావ్యరచన కావిస్తున్నట్లు కనపడుతుంది.

అటు నెల్లారిలో దువ్వారు రామిరెడ్డి ఈ యుగంలో ప్రత్యేకంగా కనబడతాడు. ఇతనిది గొవ్వ నంసాగ్రము; సమగ్రసుందరమూ, నిర్మలమూ అయినది. ఇతని స్వభావము లాగే నిర్మిష్టమూ, స్వచ్ఛమోహనమూ ఇతని వాణి. మొదలు ‘జలదాంగస’, ‘కృష్ణపలుడు’ వంటి కావ్యాలలో, తరువాత ‘పానశాల’ మొదలైన కావ్యాలలో ఇతని నవ్యతా, ప్రతిభా బాగా స్వప్రస్తాయి

ఈ యుగంలోనే అటు రాజమహాంద్రవరంలో కవి కొండల వెంకటరావుది వింత గొంతు. ఇతడు కర్మకుని వద్ద ఆగడు; ‘కూరీ అన్నుల’ దాకా పోతాడు. రామిరెడ్డిర సంస్కృత మైన వాకుక్క; కవికొండలవాణి మహావిశ్వంభాలంగా, చిత్రంగా రకరకాల ‘ఘందస్సులతో దాకుక్కని ఇరుకుక్కని’ నడిపిపోతుంది. బిడరేపులూ, సరంగులూ, ‘ఉత్తరాలా సంచి నెత్తి పెట్టుక పోవు’ వాట్టూ - ఇట్టి సామాన్యజనానికి ఇంతగా సన్నిహితుడైన తెలుగుకవి ఈ యుగంలో మరెవ్వడూ లేదు. ఇతని మీదా, అడవిబాపిరాజ మీదా కూల్చై ద్వారా పర్చు పర్చు వంటి ఆంగ్ల కపుల పలుకుబడి ప్రసరించి ఉంటుంది. బాపిరాజ ‘గంగిరెద్దు’, ‘పట్టిసం’, ‘గోదావరి’లో ఆ ప్రభావం కనబడుతుంది; ఇంత అనుభవానికి ఇతని హృదయం కదులుతుంది; తీర్పిదిద్దిన భాషలో ఆ అనుభవాన్ని పాదగడానికి కావలసినంత స్త్రిమితం ఇవ్వక ఇతని భావన పరుగెత్తుతుంది.

బందరులో పింగళి కాటూరికపుల ‘శాలకరి’లో కొంత జాతీయోద్యమ ప్రభావం కనపడినా, ‘సాందరందం’లోనూ తరువాత కాటూరి ‘శాలస్త్య హృదయము’, ‘గుడిగంటల’ లోనూ, మానవోద్యమ వికాసం బాగా సున్నిష్టంది. పూర్వాంధ మహాకావ్యాలన్నీ మనస్సులో ఇంకగా ఇంకగా తయారయిన శిల్పమూ, బాణి వీళ్ళది. శాంతసుందరంగా గంభీరంగా, మహాహుండాగా నడుస్తాయి వీరి భావనా, పద్యమూ కూడా. వ్యక్తిపరమైన ప్రేమ సంఘాన్ని ఉణ్ణివింపజేసే కరుణాగా ఎలాగమారిందో ‘సాందరందములో’ వర్రిస్తారు. దీనిలో గంభీరుగా ప్రభావం కనిపిస్తుంది. ‘అకుర్ రాలని పూలు వాడని వసంతా రామం లాగ ఉంటుంది వీళ్ళ కావ్యం.

స్వామి శివశంకరశాస్త్రులు (పూర్వాశమంలో ప్రియతములైన మా అన్నగారు) తమ గ్రంథాల ద్వారానేకాక సాహితీసమితి ద్వారా కూడా నవ్య కవిత్వానికి, సాహిత్యానికి గొప్ప పటిమ ఇచ్చారు. వీరు మహావ్యక్తి; వీరే ఒక సంప్తి. ఎన్నీ భాషలో వీరెరుగుదురు; ఎన్నీ సాహిత్య హృదయాల లోతులో తరచిచూశారు. కాని సంస్కృత వాజ్ఞయమంచే మోజు ఎక్కువ. వీరి హృదయం ఎంత ఆశ్రమూ, అకలంకమూ కాకపోతే, వీరి ప్రతిభ ఎంతగాఢమూ నిశితమూ కాకపోతే. చిత్ర చిత్ర ప్రకృతులుగల కపులనందరిని ఒక్క కూటంలో అంతకాలం కూర్చి ఉంటగలరు! వీరి ‘హృదయేశ్వరి’ ఆత్మపరమైన కావ్యాలనంపుటి. తీవ్రానుభవాలలో వేగిపోయే హృదయం వాటిలో వేడివేడిగా ఎంతైనా కనపడుతుంది. వీరి అనుభవాలు కొత్తవి; కావ్య రూపాలు కొత్తవి వీరు కలిగించే చిత్రాలూ, అలంకారాలూ ప్రాత సంప్రదాయాలకు దగ్గరగా ఉన్నట్లనిపిస్తాయి; వీరి భాషపీద కూడా సంస్కృత ప్రభావం ఎక్కువగా కనిపిస్తుంది; వీరి పద్యం నిదానంగా, గంభీరంగా నడుస్తుంది. ఎక్కువ వేగమూ, అవేశమూ ‘పెద్దమనిషి తరహా’ కాదన్నట్లు. వీరి దివ్యలోచనములు’ వంటివి మహామంచి కావ్యాలు. వీరి ‘మేడూరి వాఢి

కోడలు' మంచి కథా కావ్యం. వీరి పద్య రూపకాలు ప్రాయాడంతో మాగ్దదర్శి. వీరి కవిత్వ ప్రభావం నోరి సరసేంహాప్రి మీద ఎక్కువగా ప్రపణరించింది. చిన్నతనంలో నోరి ఆత్మపరమైన చక్కని పద్యాలు ప్రాశాదు. ఇప్పుడు 'దేవి భాగవతము' మహాకావ్యంగా రచిస్తున్నాడు. ఇతనిది గట్టి దీక్షా, సంస్కృతి, వైదువ్యమున్నా.

ఇంక, మాతరం హ్వారె, దాదాపు ఒకే రకం అనుభవాల్ని ఆత్మపరమైన కావ్యాలలో చెప్పుకున్న కపులు నలుగుర్ని గూర్చి కొంచెం చెప్పాలనుకుంటున్నాను. వీట్ను నాయని సుబ్బారావు, సండూరి సుబ్బారావు, వేదుల సత్యనారాయణాప్రి, కృష్ణాప్రి-అంటే నేను.

నాయని సుబ్బారావుకూడా కవిత్వం చెప్పవలసి చెప్పాడు - బనవరాజులాగ, హృదయభారప విడబోసుకుందుకు ! ఆ రోజుల్లో ఆ కావ్యరచనే లేకపోతే అతని జీవితం ఎంత బరువుగా అయిపోయేదో! ఎటోచీపి, 'నాయని' ప్రాసినదంతా..బంగారం. హృదయావేశమూ, భావనా, భాషా అన్ని ఒకదాని కొకటి పెనవేసుకునిపోయి, కావ్యరూపాన కనబడితేనేగాని మనిషిలాగ కష్టసుభాలు చెప్పుకోలేపు కనుక అలాగ కలిసిపోతా యనిపిస్తుంది. సండూరి 'యెంకిపాటలూ' అంతే! ఇని కూడా సండూరి ఆత్మానుభవాలే చెప్పాయి; 'యెంకి నాయుడు బాపల' గొంతుల్లోనుంచి మొదటా, తరువాత సండూరి గొంతులోనుంచినీ. ఇతని రచన అంతా కవిత్వపుముద్ద. మాటలు ఎంతతక్కువ్వగానో వాడతాడు! కాని ఎంతో జిగి తగిలించి శ్రీధమైన శిల్పం చూపిస్తాడు! ఇతని మాట కిటీకేలాగ, తోటా, ఏరూ ఆకాశమూ, నడుమ ఒకరివేపు ఒకరు తిరిగి నిట్టురుస్తూ నిలబడ్డ ఇద్దరు ప్రేమికుల్ని అంతరాల్లోనుంచి ఎలాగ చూపిస్తుంది! 'వెంకి' అనక 'యెంకి' అనడం వల్ల ఒక వింత ఆకర్షణ చచ్చిందికాని భాషకూడా నండూరిదే. మరికవిత్వపు లావణ్యాలా, లోతులూ వేదులకి తెలిసినంత మరెవ్యరికే తెలునునా అని ఆలోచిస్తున్నాను. పాతమాటలే సరికొత్తైవేపాయి, పాతవృత్తాల్లోనే

పడి, ఒచ్చారంగమూ, బీరగమూ, ఉద్దేశ్యగంతోనూ, ఉల్లొసంతోనూ ఊగుతూ ఊగుతూ ఇదివరకెరగని వనిపిస్తాయి. మరి వాటిలో వేదనా, భావనా కలిసిపోయి, దేని ప్రాబల్యమూ ఎక్కువ కాకుండా ఉత్తమ కావ్యముయి ఊరుకుంటాయి. ‘దీపావళి’ రోజుల్లో వేదుల ఎలాగ ప్రవాసిలాగ ఉండేవాడో నే నెరుగుదును.

వీరి ముగ్గరి కవిత్వంలో మానవహృదయం గొప్ప యెత్తులూ, లోతులూ అందుకుందని నా అభిప్రాయం.

ఇక మిగిలింది నేను. దేవులపట్లి కృష్ణాస్త్రిని. పిలాపురం దగ్గర కూచిమంచి తిమ్మకవి చంద్రంపాలెం మా ఊరు. తండ్రి, పెద్దతండ్రి మంచి పండిత కవులని ఆ రోజుల్లో పేరు పాందారు. ఆ పితుదేవులిన్న ప్రతినియమూ స్నారించుకుంటూంటాను. మొదట పిలాపురంసానానికి సన్నిహితుణ్ణువడంచేత, జీవితంలో భోగమూ, బద్ధకమూ ఎక్కువై కృష్ణ తక్కువ. ఇంటి వద్ద అహారహాలు పూర్వకావ్యగోప్తి జరుగుతుండేది. కాకినాడలో వెంకబరత్నుంనాయిడుగారి శిమ్మెణ్ణుయి మత సంఘసంస్కరణోద్యమాల ప్రభావంలో పూర్తిగా పడ్డాను. ఆంగ్ల సాహిత్యంతోనూ, సూఫీ వంగ వైష్ణవ సాహిత్యాల తోనూ నా గురుదేవుల ద్వారానే నాకు కొంచెం పరిచయం.

తరువాత హరిజనోద్యమంలోనూ, కళావంతుల వివాహాద్యమంలోనూ, మా ఊళ్ళో కొంత తిరిగాను. కొన్ని సంవత్సరాల పాటు నన్ను బంధువులూ, బ్రాహ్మణులూ బహిమృతించారు. నా జీవితంలో అతి తీవ్రమైన వేదనా ఆవేశమూ కలిగించే గొప్ప అసుభవాలు కొన్ని వచ్చాయి. ఉద్యోగం ఎవరయినా ఇచ్చినా, అది ఉంచుకునే గుణం లేక, సవ్యకావ్యాలు చదువుతూ, సవ్యకవిత్వం మొద్దునై వాటిమీద ప్రసంగాలిస్తూ కొంత తిరిగాను.

‘కృష్ణపక్షము’ ‘ప్రవాసము’, ‘ఊర్వశి’ కొన్ని గేయాల సంపుటులూ అచ్చాయిన నా కావ్యాలు. వాటి ప్రభావమూ, ముద్రా

1925 తర్వాత నా తరువాతి కపులు చాలా మంది మీద కొన్ని యేశ్వరాబు ఉండని అంటారు. కొంతకాలం నా మీద ప్రసరించిన దూషణభూషణలు నవ్యకపుల్లో మరెప్యరి మీదా పడలేదు. కానీ అన్ని తరాల కపులకీ నా మీద ఉన్నంత అసురాగము మరెప్యరి మీదా లేదు. నన్ను సాటి వాడుగా వారందరూ ఆదరించడమే నా జీవితానికంతకి వరం.

10

ఈ నవ్యకవితోద్యమం అంటే 1925 తరువాత ఎక్కువగా విజృంఖించిన ఆత్మపరమైన కవిత్వానికి చెందినదని కొందరంటారు నా అభిప్రాయం ప్రకారం ఈ కవిత్వ గోపురం పునాది గురజాడవారే వేశారని 'పెరిగి విరిగితి' వంటి కావ్యంలో ! దానిమీద రాయపోలూ, బసవరాజు కొంత నిర్మాణం సాగించారు. నాయని ప్రభ్యతులు శిథిరం కట్టారు. కానీ మా కాలపు కపులందరూ ఆత్మశక్తయమైన కవిత్వం కొంచెనుయినా ప్రాశారు. మిగిలిన కాల్పనికోద్యమ (Romanticism) ప్రభావాలు కపులందరిమీదా ప్రసరించాయి. అసలు కొంత కాల్పనికావేశం లేకపోతే కవిత్వమే రాదని నా నమ్మకం.

కానీ అది హద్దుమీరితే అగుమ్మగోచర మవడమూ, ఆవిరి అవడమూ ఉన్నది. నిజానికి ఏ ఉద్యమం ఫుదిరినా ఏదో దుర్ఘణాం వస్తుంది. సాసంగ్రహితికత (Classicism) తెగలాగితే శిలానియమక్షంభాలలో ప్రాణం పోతుంది. వాస్తవికత పెచ్చు పెరిగితే రంగూ రుచీ వాసనా పోతాయి. ఉత్తమ కావ్య రచనకి ఈ మూడు గుణాలూ కావాలి; ఎటోచీ సరియైన పాశ్చల్లో ఉండాలి.

"ఆత్మపరమైన కావ్యంలో ప్రయోజనం స్నేహంగా కనపడదు. ఎక్కువమందికి అందుబాటులో ఉండదు" అని కూడా అంటారు. ఇది నిజమే. జాతీయోద్యమ కావ్యాల్లోనూ, తరువాత సమస్సిమానవోద్యమపు కావ్యాల్లోనూ, ఎక్కువ మందినిఅధిపతి ఒంచే ఆవేశాలూ, అనుభూతులూ

కావ్యమస్తుపులు కావడంచేత అని ఎక్కువమందిని ఆక్రిస్తాయి; ఎక్కువ త్వరగానూ ఆక్రిస్తాయి. కానీ ఉత్తమమైన ఆత్మాశ్రయ కావ్యంలో ఉన్నంత కవిత్వ లావణ్యము మరొక కావ్యంలో ఉండదు. ఊపినచోట ఊపినంత మరొకటి ఊపదు. అంతేకాక అది పరించినవారి మనస్సి క్షూచితమై, పదునై. పక్షమౌతుందనుకుంటాను. అది ప్రయోజనమే.

మానవకోటి అనే శరీరంలో ప్రతిజూతీ ఒక్క అవయవం; దానిలో ప్రతి మానవుడూ ఒక్కొక్క అఱవు (Cell). ఈ అఱవుకి వేరే ప్రాణమూ, ప్రయోజనమూ ఉన్నాయి. అవయవాలే గాక వీటిలో ఏది కుళ్చినా శరీరానికి ముప్పు కనుక ఈ అఱవుకి గొప్ప విలువ ఉంది. కనుక ఒక్కొక్క ముహూర్తంలో ఈ అఱవు వంటి మానవునికి వచ్చే అనుభవం శరీరానికి అంతా అమూల్యమైనదే. అలాంటి అనుభవాన్ని ప్రకటించే కావ్యం ఆత్మపరమైనదైనా, అప్పటికి సృష్టింగా అందకపోయినా, అందరికి విలువైనదే” అని ఒకరు ప్రాశారు.

కనుక ఆత్మపరమైన కావ్యాన్ని (Subjective poem) భావకావ్యాన్ని లేకగేయకావ్యాన్ని (Lyric) ఇంకారకం కావ్యం చేసేవనిని చేయమంచేఎలాగ చేస్తాయి? ఈ గేయకావ్యంలో భాషా, భావమూ (Expression and the Expressed) ఒకటే; కాన్ని మాటలు ఒకరకం కూర్చులో కలియడం వల్ల వచ్చే విలాచణమైన గానం వంటి దేరో, అట్టి కావ్యం చదపగానే, మనల్ని ఒక మనస్థితిలో పడేస్తాయి; మనకి ఒక ఆవేశం కలిగిస్తాయి. మనకు ఒక అనుభవం స్వప్రింపజేస్తాయి. ఈ కావ్యం మంచి గానం చేసే పని చేస్తుందని నా సమ్మకం. నవసాంఖ్యక విధానము సుస్థిరంగా రఘ్యాలో ప్రతిస్థింపబడినది కనుక ఇప్పుడు ఆ దేశంలో భావకావ్యరచనని ప్రాత్మపొస్తున్నారని వింటున్నాం.

ఇక్కుడ ఒక్కమాట! మా తరం కప్పులలోనూ, తరువాతి మా కప్పులలోనూ ఏ ఒకరిద్దరో తప్ప మిగిలిన అందరూ అవ్యాంతంగా

కావ్యసృష్టి చేయక మూగతనం పహి స్తున్నారు. విక్యనాథ ఆ ఒకరిద్దిలోవాడు. ఇతనికవిత్వమూ, బ్రితుకూ ఒకటే అయిపోయాయి. ఇతనిది గొప్పదీక్ష. ఇక మిగిలిన కపుల కవిత్వంలోనే పుండెమో ఎక్కువగా రాయికపోయే గుణం! కాని యొపనంలో ఆత్మపరమైన కవిత్వం చెప్పిన రచింద్రుని పంటివారు, ఒక్కసారయినా కలం దించక కావ్యసృజన చేస్తూనే పుండలేదా?

కవితారచన కూడా తపస్స. కవి ముదిరాక ప్రాసే కావ్యయూపమూ, గుణమూ మారపచ్చను గాని కావ్యకల్పన మానగూడదు. ఇలాగ మానడానికి కారణాలు అనేకం పుండవచ్చు; కాని ఒకటి ముఖ్యంగా నా మనస్సుకి తోచినది ఇక్కడ చెప్పాను. ఆ కొత్త రోజుల్లో, మేలుకొన్న కొత్త సమాజం లో తనకు లభించిన ఏ ఒకటి రెండు అనుభవాలనో, కష్ట సుఖాలనో కవి తన దివ్య కావ్యల్లో పెట్టాడు. తరవాత అహంకారం వల్లనో, అప్రద్రవల్లనో ఆ అనుభూతుల్నే కొగలింఘకుని చుట్టూ ఆవరణకట్టికూర్చున్నాడు.

ఇంతలో అతని నాటి మానవోద్యమపు రూపు మారింది. ఈ మార్పు కూడా తానూ కొంతవరకు తన కావ్యాలద్వారా తెచ్చి పెట్టినదే. నాటి సమాజం పెరిగింది. చైతన్య భాండారమై అనంతజీవంతో చలించిపోయే సనమానవ సమాజంతో కూడా నడుస్తూ వస్తూ స్నేహంచేస్తూ జీవిస్తే కొత్త అనుభవాలూ వస్తాయి; కొత్త కావ్యాలూ వస్తాయినుకుంటాను. ఎటోచీర్చి ఆ కావ్యయాపాలు మారపచ్చ, కథలు రాపచ్చ; నాటకాలు రాపచ్చ. ఆ కావ్యల్లో వెనకటి లాపణ్యం లేకపోవచ్చు; మహత్తర సందేశం ఉండవచ్చు. జీవితయూతలో ఒక్కచోట ఆగిపోవడానికి ఎవరికయినా అవకాశం ఉందికాని కవికి ఆ అవకాశమూ, అధికారమూ కూడా లేపు. ఈ సమాజం మనది; దానితో మనం మారాలి; దానిని మార్చాలి.

11

నవ్యకవితోద్యమంలో మా తరువాత వచ్చిన కపుల్ని గూర్చి కాష్ట ప్రాస్తాను. పీరిలో కూడా కొందరినీ వదిలేస్తున్నాను, ఏం జెయ్యను?

విశ్వబారతిలో గురుకులవాసంచేసి కొత్తగా తెలుగు నాటిలో అడుగుపెట్టిన మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరాపుకి స్వచ్ఛమయిన మంచి భావనాబలం ఉంది.

‘నిండు’, ‘గడ్డిపూపు’ ‘సింగారము’ మొర్లైన కృతులలో భాషా, నడకా, భావనా ఎంత ముగ్గమోహంగా నయినా ఉంటాయి. తరువాత ‘కల్యాణ కింకిణి’లో మరికొంత పెరిగి ఆత్మపరమైన కావ్యాలు ప్రాశాదు; గేయాలు మహా బాగా ప్రాస్తాదు. కవిత్వ గుణాల్ని బట్టి ఇతను మా తరానికి దగ్గిర. పిలకా గణపతిశాప్తి కూడా అంతే సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యాలతో మంచి పరిచయం ఇతనికి ఉన్నది. తరువాత ఆంగ్ని సాహిత్యాలతో కూడా. అసలు కవికనుక, కొత్తగాలుల్ని తెలియకుండానే పీలిగి, గీర్యాణా పారశాలలో చదువుతున్న రోజుల్లోనే నవ్య కవితోద్యమంలో పడ్డాడు. ఇతనిది మంచి భావన; మాటలతో మంచి చిత్రాలు కట్టగలదు; ఆ మాటలూ వాటి కూర్చులూ వృత్తాల నడకలూ మనోహరంగా ఉంటాయి. వేడి వేడి అనుభవాలకి ఎదురుచూచే కవి హృదయం ఇతనిది. ‘రత్నోపహరం’, ‘రురుడు-ప్రమద్యరోలో’ ఇతని శక్తి బాగా కనబడుతుంది. హనుమదింద్ర గంటి కూడా గీర్యాణా పారశాల నుంచి వచ్చినవాడే. కవిత్వపు లోతులు ఇతడు సమగ్రంగానూ, సూక్ష్మంగానూ గ్రహిస్తాడు. ఇతను ప్రాసిన కొద్ది ఖండ కావ్యాలలో మంచి కవిత్వ నంపద ఉంది. ‘గోదావరి’ ప్రశస్తమైన కావ్యం; ఇతని వాణిలో పదునూ, అందమూ కూడా ఉన్నాయి. బాల గంగాధర తిలక్ పీరికన్న బాగా చిన్నవాడు; ఇతని రచనల్లో కొత్తదనమూ, సౌయగమూ కూడా ఉన్నాయి. ‘సంవత్’ మంచి దిట్టి. ఇతని చదువూ, సంస్కృతి

నమగ్రమైనవి, నిండెనవి, అన్ని రకాల కవిత్వాలు బాగా ఎరిగున్న వాడు. రకరకాల ఛందస్తులలో రకరకాల ఖండకావ్యాలు ప్రాశాదు. ప్రాతధోరణులన్నీ జీర్ణించుకుని కొత్తపోకడలలో పోయి ఒప్పగించగలిగినాడు.

జలసూర్యం రుక్మిణిసాథ శాస్త్రి కూడాగేర్వాణ కళాలనుంచి వచ్చినవాడే. కవిత్వమూ, సాహిత్యమూ అంటే ప్రాణమిచే మనిషి పూర్వాంధ కావ్యాలతోనే కాక, గురజాడ నుంచీ నేటికవి దాక అందరి కావ్యాలతోమూ ఇతనికి అమిత స్నేహం. ‘వేరడీ’ అనే కావ్యరచనలో ఇతనికి అసాధారణ ప్రజ్ఞ ఉంది. ఒక్కొక్క కవితను ఒక్కొక్క కవి ప్రత్యేకధోరణిని పట్టుకుని, దానిని కొంత హస్యం చేస్తూ ఆకవిదనిపించేటట్లుగా నే కావ్యం ప్రాస్తే ‘వేరడీ’ అపుతుంది. ఇది తెలియకుండా చేసే అనుకరణం కాదు; తెలిసి తెలిసి అనురాగంతోనే చేసే హస్యం. రాయప్రాలు, విశ్వనాథ, కృష్ణాప్రించు, శ్రీ శ్రీ ల కావ్యాలకి జలసూర్యం అద్వాతమైన వేరడీలు ప్రాశాదు.

శ్రీ రంగం శ్రీ వివాసరావు - అంటే శ్రీ శ్రీ - తో మానవోద్యమంలో రెండోతరం పాలిమేరల దగ్గరకి సవ్యకవిత్వం వస్తుంది. ఇతని మొదటి రచనలలో ప్రభవ అనే కావ్య సంపుటిలో తన వెనుకటి కవుల ప్రభావాలూ, ధోరణులూ కనపడతాయి. కాని వాటిలో ఒక ప్రతిబింబి ప్రత్యేకత కూడా గోచరిస్తుంది. అంతలో ఇతనికి మరొక మానవ లోకపుఱబంచులు దూరాన్నంచి కనపడతాయి; ప్రజా పదధ్వనులు వినబడతాయి. తడ్డంణ ఇతని కావ్య వస్తుపులూ, వాటిలో కంఠధ్వనీ, బాణి మారతాయి. శరీరమంతా ఒక ఆవరణలో నిలబడగా శిరస్తు చాపి మరొక ఆవరణలోనికి చూస్తున్నట్టుంటాడెతను. ఇతని ఆవేశం కాల్పనికోద్యమానిదే; భాష కూడా అంతవరకు కావ్యబాషగా వస్తున్నదే; కాని దానితోనే కొత్త కాహాశులవి, దుందుబులవి ప్రోత్సహిస్తాడు; నవ కవిత్వావరణలో మరొక కవిత్వోద్యమానికి ప్రతినిధిగా నిలబడ్డాడు. ఇతని అనుయాయులు అనేకులు. ఇతడు శబ్దాలమీదా,

చందన్నుల మీదా అమోఫుమైన అధికారం చెలాయిస్తాడు. ఆంధ్రాంధ్ర సాహిత్యాలలో అతి గాఢమైన స్నేహం ఇతనికి.

“ప్రాణి! పూర్తిగా నవ్యుడు... ‘ఫైలు రాగాల డజను’లో వచన మనే దుడ్చుక్కర్తతో పద్యాల నడుములు ఏరగు గొడతాడు. ఇతని అతి సవ్యత వచన కావ్య రచనలోనే కాక పూర్తిగా నేటి సగరవాసుల అనుభూతులని కావ్యజగత్తులోనికి తీసుకుని రావడంలోనూ గోచరిస్తుంది. ఈ కావ్యాల్లో ఈ నాగరక వాసనలు ఎంత అద్భుతంగానయినా సుగ్రిస్తాయి. ఇతనిది మంచి భావన కూడా; పట్టణపుటాకాశంలో చంద్రుళ్ళే వర్ణించేటప్పుడూ నగర శృంగాచకంలో నిలబడ్డ పాలీసు జవాసుని వర్ణించేటప్పుడూ ఈ శక్తి కనపడుతుంది. ఇతను ప్రాతి చందన్నుల్నే వింత ధోరణిలో గడనరిగా తరవాతి కావ్యాల్లో ఉపయోగించాడు.

శ్రీ శ్రీ తో ప్రారంభమైన ఉద్యమం అభ్యర్థయ రచయితల ఉద్యమంగా దేశంలో 1945 ప్రాంతాలని పెరిగింది. ఈ ఉద్యమావేశంలో బుర్రకథలూ, పాటలూ ప్రాసేవారనేకులు వచ్చినా, ఏ యుద్ధరు ముగ్గురో తప్ప కపులు రాలేదు, పీరిలో ‘ఆరుద్ర’ ఒకడు. ఇతను పూర్తిగా కొత్త ఆవరణలో నిలబడ్డవాడు. మరుకైన భావన ఉన్నది ఇతనికి. “మొయ్యాయ్, మొయ్యాయ్” పంటి మంచి గేయకావ్యాలు చాలా ప్రాస్తున్నాడు. కవిత్వ రహస్యం తెలిసిన వాడు; కనుక కావ్య నిర్మాణానికి అవసరమైన శిల్పం వదలుకోని గడసరి. మరి అనిశ్చటి, రమణారెడ్డి మొదలైన కపులు కూడా ఈ ఉద్యమంలోనివారే.

12

ఒకదారిని బట్టి పోతే, ఇదీ . పాతిక సంవత్సరాల నవ్యాంధ కవిత్వ చరిత. మొదట నేననుకున్న చిక్కులన్నీ నన్నెదుర్కొన్నాయి. కొంతవరకు నన్ను లొంగదీశాయేమో కూడా. ఇది చరిత, విమర్శ, ఏదీ కాకుండా పోయిందేమో ! కాని ఎక్కువగా నాకు బాధ కలిగించేదోకటి

ఉంది. ప్రబలులూ, సమర్థులూ అయిన కొందరు కపుల ప్రతిభా క్రమలెటువంటివో వ్రాయనేలేకపోయాను. ఈ రచనలో కొందరి పేర్లు రాకపోవడము, కొందరిని గూర్చి విపులంగా వ్రాయలేకపోవడము వారిక లోపం కాదు. కానీ నా మనస్సును మాత్రం కలత వెడుతుంది. అయినా నేను నడచిన తోచ వేరు; అలాగ నడుస్తుంచే ముందుకు తోసుకుని వచ్చి నన్న పలికించిన వారిని గూర్చే ఇక్కుడ వ్రాశాను. ఈ రచన నేను చేయవలసినది కాదు.

కానీ ఒక హెచ్చరిక మాత్రమే నేనే చెయ్యిగలను- ఆ హెచ్చరిక నాకే ఎక్కువగా అవసరం అవడం వల్లనున్నా, నా యొడ అనురాగం చేత కపులందరూ దానిని ఆదరిస్తారు కనుకనున్నా!

ఇక్కుడ మన తెనుగు నాటిలో ఉన్న కవిత్వ శ్రీ మరి ఏ యితర రాష్ట్రంలోనూ లేదన్నాను కదా! కానీ ఇక్కుడే కవి అంటే సమాజంలో గౌరవాదరాలు తక్కువ అనుకుంటాను. పానుగంటివా రన్నట్టు ఒక కథ ఉంది. ‘అయ్యా! నీ విష్ణుదేం జేస్తున్నావు?’ అని ఒక పెద్దమనిషి మరొకరిని ప్రశ్నిస్తాడు. “కవిత్వం చెప్పున్నానండీ” అని అతగాడంటాడు. ‘భేష్మ! వైద్యం మానేశవన్నమాట! అయినా ఏదయతేనేం నలుగుర్చి చంపడానికి” అని ఇతను అంటాడు. సాధారణంగ ఇలాంటి స్వాగతమే ఎక్కుడికి వెళ్లినా కపులకు లభిస్తుంది. కనబడిన వాడల్లా, “ఏమండీ కవిగారూ, మా మిరపకాయల వర్కం మీద నాలుగు పద్యాలు వ్రాయాలండీ” అని అడుగుతాడు. అంత లోకువయా డితగాడు ! “ఓ! కవి! నీ పాత ధోరణి మాను! కొత్త వస్తువుల్ని గూర్చి వ్రాయి” అని కవిని హెచ్చరిస్తూ ఒక పద్యం వంటిదేదో వ్రానేవాళ్లు, ఆ పద్యం కాస్తా ఆ వస్తువు మీద ఆ ధోరణిని తామే వ్రాస్తే బాగుండును!

అయినా ఈ షిటిగతులకు కవి కూడా కొంతవరకు కారణమే! నిజంగా సమాజానికి నాయకుడు కవే. ఈ కొత్తయుగ సంధిలో మరీని! వెనుకటి కవి సమాజం ఇప్పుడు విశ్వమంత విశాలంగా పెరిపోతూంది;

ఆసమాజంలోనివారూ, కచీ ఒకరితో ఒకరు మరీ పెనవేసుకుపోతున్నారు. కవి త్రికాలజ్ఞాడు; గరుత్వంతుని వంటి ద్రష్టి; మారాలు చూస్తాడు; నాలుగు వైపులా చూస్తాడు. అసికొసలవంటి చూపులతో దొలిచి దొలిచి అంతరాంతరాలు చూస్తాడు; అకలంకమూ అమృత ప్రాయమూ అయిన అనురాగంలో చూస్తాడు. ఇక తరతరాల నుంచీ దిక్కు దిక్కులనుంచీ వచ్చిన విజ్ఞాన సంస్కృతులలో, సంప్రదాయాలలో అవసరమైనవి, ఉత్తమమైనవి, ఏరుకుని అక్షయమైన దారి బత్తెం సేకరించుకుంటాడు. వర్ధమాన దేశ కాల పరిస్థితుల్ని బాగా తెలుసుకుని ప్రయాణం బాగా సుఖంగా ముందకు సాగడానికి అనుకూలమైన మార్గాలూ, మజిలీలూ, ఏర్పరుస్తాడు. మరికొంతవరకయినా భవిష్యత్తులోనికి జూచి, “మన కడపటి గమ్యస్థానం అదీ” అని నిర్ణయించి చూపిస్తాడు. అనంతయాత్రా మార్గం మీద జనం యాత్రికకోటి; దానికి పెత్తందారు, నాయకుడు కవి!

ప్రజల్లో మునుపున్నాట్లు ఇప్పుడు మూగవాహ్నానిదురపోతులా లేరు. ఆనాడు నేను నవప్రభాత ప్రాంగణంలో నిలబడి, “నేను మానవుణ్ణి కనుక నాకు స్వాతంత్ర్యానందాలు కావాలి, ఇవి నాకష్టములూ వినండి” అన్నాను. ఈనాడు మూలమూలలా నిండుకొని ముదిరిన వెలుగులలో నిలబడి, “అబ్బి ! ఎందరున్నారో మానవులు! ఎందరో! పీరందరూ ఒకటే! నాకు కావలసిననీ పీరందరికి కావాలి” అనాలి నేను!

సమాజానికి దూరమై కొందరు కపులం నిర్మివ రచనలు చేస్తాం. పాండిత్యమూ, ధీశ్వరీ, ఉపజ్ఞా ప్రకటించడానికి కొందరం దురేయులం అపుతాం. అవేచి బౌత్రిగా లేక కొందరం వట్టి తుక్కాదూగరా, గుడ్లీ, కుంటి రచనలను విరజిముగ్గుతాం. కొందరం కేవలమూ చమత్కారం, చురుకుదనం చూపించి మిదుమిట్లు గొలపబోయి వికాసమూ, ఆనందమూ ఇవ్వలేక పోతాం. కొందరం ‘ప్రజలు ప్రజలు’ అంటూనే ప్రజాలోకానికి దూరంగా ఉంటూ, దాని స్వరూపమూ,

సంప్రదాయమూ, కష్టసుఖాలూ, దాని జీవద్వాహాగ్రేంచలేక, విజాతీయ సమాజంలో నుంచీ, విజాతీయ కంణాలలో నుంచీ వచ్చిన రచన లను మన కంఠ ద్వారాల నుంచి వదులుతాం. కొందరం కేవలమూ కొత్తదనం చూపంచి ప్రముఖులు కావడానికి ఉత్త ఓటెబ్ మ్యూల చట్టు కొత్త దుష్టులను అతుకుతాం.

కాని మనలో కొందరు గొప్ప కవిబ్రహ్మలూ ఉన్నారు. జీవ వంతమైన సృష్టి చేసినవారూ, చేయగలవారూనూ! వీరందరూ, వెంకటశాస్త్ర మొదలుకొని అతినప్యుని దాకా, ఒక మహాపరిషత్తులో సమావేశమయి, కవిప్రాజాపత్యము స్థిర పరుషే బాగుండును. ఆ మహామేళంలోనుంచి జగత్తంత మానవాలయం కట్టగల ఏ తెనుగునాటి వ్యాసుడు పుట్టుకొని వస్తాడో! అంతవరకూ సవ్యకవితోద్యమం సాగవలసిందే!

అప్పుడు పుట్టి ఉంటే....

ఈ యేడు మహర్షువమినాడు రాయలవారు భువన విజయంలో మనుచరిత్ర మందుకుంటున్నా రన్న వార్త సామ్రాజ్యం మారుమూలలకీ పోకిపోయింది.

అటు కళింగం నుంచీ, గౌతమీ తీరాన్నుంచీ, ఇటు కావేరి నుంచీ, మధుర నుంచీ, కవిశ్వరులేమీ, గయకులేమి, విద్యాంసు లేమి, ఎక్కు డెక్కుడేవారూ విజయసగరానికి కొన్ని దినాలకి ముందుగానే వచ్చి విడిది చేశారు. ప్రభాత సమయంలోనూ, ప్రదోష కాలంలోనూ, తుంగబద్రా తీరాన్ని విరల స్వాముల కల్యాణమండపంలోనున్నా వీరందరి గోప్తలూ ఎంతో కలకలం చేస్తున్నాయి.

కొంత కనుచీకటి పడ్డాక, ఈ విద్యుత్కృత్వలలో కొందరు రసికులు సాహసించి, పగలు తిరగడానికి వీలులేని వాడల్లోకి చౌరబడడమూ జరుగుతుంది.

అప్పాజీ, సాశువ తిమ్మరు సయ్యదంటి సామంతుల గృహంగణాలు ఈ యేడు ఉన్నంతపందడిగా అదివరకు ఎప్పుడూ లేపు.

ఇక, వచ్చిన కవులలో సగం మంది పెద్దన్న గారి ఇంటనే దిగారు. పింగళి సూర్యన్న ఎప్పుడు విజయనగరం వచ్చినా, తాతగారి ఇంటనే దిగడమూ, తన కవిత్య ఫోరణి ఆయనకు వినిపించి రంజింప జేయడమూ ఉండనే ఉంది. ఆనాటి ఉదయం నుంచీ అతడు వాకీట్లో నుంచి లోపలికీ, లోపలి నుంచి వాకీటీలోకీ తిరుగుతూనే ఉన్నాడు.

...

...

...

అంతలోనే వీథి మొగను కాహాళధ్వనులు మోగుతాయి గుఱ్ఱపు గిఛ్ఱల ధ్వనులతో కలిసి.

అంతలో, మందు ఇద్దరూ, వెనకాల శకటంలో అప్పాజీ, మహాకవి మందిర ప్రాంగణంలో దిగుతారు.

సూర్యన్న ఆవేశానికీ, సంతోషానికీ మేర లేదు.

పెద్దన్న గారు వాకిట్లోకి వస్తారు. గడియకో, మరో గడియకో రాయలవారు ఆక్రూడీకి వేంచేస్తున్నా రనిన్ని, ఊరేగింపు మహోత్సవం అక్రూడీనుంచి తరలి ఆ కొలువు కూటం దాకా సాగుతుందనిన్ని, మహాకృతులతో అప్పాజీ మనవి చేస్తాడు.

బంగారు కుండలాలూ, జలతారు సేలువలూ సవరించుకొని, కవులూ, పండితులూ రాయలవారి రాక్కు మొగసాలలో ఎదురు చూస్తుంటారు.

ఇంతలో మంగళవాద్య ధ్వనులు మరీ మోగి పోతాయి.

మహోరాజ ప్రాసాదం నుంచి రాయలవారు బయలుదేరినట్లు, కొంతదూరం వచ్చినట్లు, మరికొంత సమిపించినట్లు, సేవకులు పరుగెత్తివచ్చి చెప్పుంటారు.

మరి ఇక కొంత సమిపించినట్లు, మొదట పర్మామేఘు గర్జనలాగ, తరువాత మహాసముద్ర మోషలాగ, విజయనగర ప్రజలు చేసే జయజయ ధ్వనాలు దగ్గిరగా దగ్గిరగా వినబడతాయి.

అంతలో వీధి ముఖాన సందడి, ఒక కనురెప్పుపాటు నిశ్చబ్దం.

రాజాధిరాజ వీరవ్రతాప రాజపరమేశ్వర మూర్ఖ రాయరగండ శ్రీకృష్ణదేవ రాయలు అల్లసాని పెద్దనా మాత్యల గృహంగణంలో, మంత్రి సామంతులతో వేంచేసి ఉంటారు. ముందు అప్పాజీ అచ్యుత దేవరాయలూ సంది తిమ్మన్నా మాదయ్యగారి మల్లన్నా సదుస్తుంటే పింగళి సూర్యన్న చెయ్యి అందుకుని వచ్చి బంగారపుటడ్డల పల్లకీలో పెద్దన్న గారు కూర్చుంటారు.

మంగళ వాద్యలు మ్రోగుతూనే ఉంటాయి.

అంతలో కవిరాజరాజు శ్రీకృష్ణదేవ రాయలు ముందు నిలబడి, పల్లకీ తన చేతితో ఎత్తుతాడు.

తథ్కొం కొందరు సామంతులూ, కొందరు కపులూ పల్లకీ బొంగులకు భుజాలు తగిలిస్తారు.

“ఆహా, ఏది మహాప్రభువు ! ఓప్పొ, భోజుడైనా ఇలాగ చేశాడని విన్నమా! విద్యజ్ఞనులపరిశ్రమ విద్యాంసులకే తెలుస్తుందన్నట్లు, మహాకపుల గొప్పతనం మహా కపులకే తెలుస్తుంది,” అంటూ, నంది తిమ్మన్నా ధూరజ్ఞచీ మొదలైన కపిశ్వరులు ఆ గౌరవం తమకి జరిగినట్టే సంతోషిస్తారు.

సందడిలో కొంత వెనక్కి జరిగి, దిట్టలైనవారే కొందరు కపులు పెదవి విరిచి ధుమధుమ లాడుతూ ఉంటారు. వారిలో సంకుసాల సృష్టింహాకవి ఉన్నాడా? అయినా ఈ ఆనంద సమయంలో వాళ్ళ వేర్లు ఇప్పుడు చెప్పును.

...

...

...

ఆహా ! ఏమి ఊరేగింపు.

ముందు వందలకొద్దీ రోతులు. తర్వాత సుఖంగా, చల్లగా పాడె తంజాపుర సన్నాయి కూటం. ఆ తరవాత, ఒకసారి నరాలకి

వేడక్రూంచి, ఒకసారి కళ్లులో మెరుపులు పుట్టించే, భట్టుకవుల స్తుతి పాతాలు. పిమ్మిట కంచి నుంచి వచ్చిన కామసుందరి మేళం ఆ వెనక వేద మంత్రాలు పరించే వెదికబ్బందం ఆ వెంటనే మంత్రులతో, సామంతులతో, దండూథులతో, కపులతో, పండితులతో, గాయకులతో రాయబారులతో, శ్రీ కృష్ణదేవరాయలు.

వారిలో, అడుగో, ఆ వృద్ధతేజస్వి అప్పాజీ, నివ్వుకణాలలాగు, కత్తి మొనలలాగు ధగధగలాడే రెండు కళ్లు, వేయికళ్లుగా నాలుగైపై పరికిస్తూ!

ఆ విశాలమైన ఛాతీ, బుజాలూ, బుగ్గమీసాలూ, సాఖున తిమ్మిరసయ్య.

కోచేసినట్లు చక్కని ముక్కు, పండుతమోహకు వంటి శరీరచ్చాయా, కర్మారపు తాంబూలం బుగ్గలో ఉంచే, ఇయల వారితో మాట్లాడుతూ నడుస్తున్నవాడు నంది తిమ్మిన్న.

అప్రక్రూన నిష్పత్తిలంకమూ, నిశ్చలమూ అయిన చల్లని ముఖంతో ధూర్జటి.

అతని వెనకాలనే, మొలలో నుంచి బంగారపు పాడుంకాయ తీస్తున్నవాడు మారయగారి మల్లన.

అయినకి ఎడమైపైన ఆ అపరంజికుండలాలూ, ఆకుపచ్చ సేలువా రాముభద్రుడు. అతనికి కుడిపైపైన ఆ చక్కని జిలుగు పట్టు పలువలతో తీరిచిన కురులతో ముంగురులూ అలవోకసడకతో, ఆ యువకవి రామరాజ భూషణుడు.

అతని పక్క కందుకూరి రుద్రయ్య.

అతను వంగి వంగి, తల ఒకపక్కకు ఓరగా వంచి, మాట్లాడుతున్నాడే, ఒక యువకునితో, అతను రామలింగ కవి; ఇంకా రామకృష్ణకవి కాలేదు. అతని సడకలో ఏమి నిర్మక్యం! ఆ విశాల

పాలమూ ఒక్కసారి మేఘాల్లగా, ఒక సారి మెరుపుల్లగా. అయిపోయే ఆకశ్శల్ల “శారదనీరూపము” అన్నట్లు ఎలా గున్నాడో !

ఆతని వెనుక రాధామాధవ కవి, ఎల్లన.

అదుగో, వెనుకనుంచి తొందరగా ముందుకు తోసుకుని భట్టమూర్తి వద్దకు వచ్చినవాడు బిండారు లక్ష్మీనారాయణ. రాయలవారి అంతస్తురంలో సంగీతపు గురువు. అతని చేతిలో గ్రంథం “సంగీత సూర్యోదయం” ఏమో!

ఆతనితో కూడా వచ్చినవాడు ఉయకార్పు. రామయామాత్యడు అనే గాయకుడూ దండనాథుడూ “స్వరమేళ కళానిధి” ఆస్తిస్త గాయకులకు వినిపించడానికి వచ్చినవాడు.

అల్లుడుగో, కొంచెందూరాన నడుస్తూ ఏదో ఆలోచిస్తున్నట్లు, పూర్వం పన్నుతూ ఉన్నట్లు, వేశ్మ తిప్పుతూ పస్తున్నవాడు బొడ్డుచల్ల తిమ్మున్నగారు. ఇటువంటి చతురంగపు టాటగాడు ఆ దినాల్లో లేదు. కపిశ్వర దిగ్గంతు లనుపించుకొన్న కృష్ణరాయలవారి యొద్దకుపోయి, వారితో చదరంగం ఆడుతూ ఉండే. ఈ చిన్న తిమ్మున్నగా రంటేనే, మహారాయలు చాలా సంతోషించి, కొప్పులు గ్రామం సర్వగోరంగా శాయనకు ధారవోసి ఇచ్చారు.

ఇతని ప్రక్కన ఆ పాడుగాటి జాటల్లు, ఆ రంగురంగుల దుస్తులూ వాళ్లా పట్టువ నాగయ్య సట్టువ తిమ్మయ్యగార్లు, రాయలవారి పమ్మడ్లాన రాయలవారే రచించిన సంస్కృత నాటకం జూంబివతీ కల్యాణం ప్రదర్శించడానికి వచ్చారు.

ఇక ఆ పండితకూటంలో వారే, గీర్వాళా కావ్యక్రతలు దేవజ్ఞ విలాసకావ్యక్రతలు కొండపీటి విద్యత్రిపి సార్వబోములు లక్ష్మీధరులవారు. వారు వ్యాపుత్తిర్థులు. అతడు రాజనాథ డిండిముడు. “ఇరుసమయు విషక్రూన్” రచించిన తమిళ కవిరాజు, హరిదా సతడు. అతని వక్కినే రాయలవారి ఉత్సవయాత్రను వ్యాపించిన కుమార సరప్పతి. చాటు

వీరలనాథుడు ఆ క్రూరుక కవి. ఆ తేజస్వులీద్దరూ, పురందర దాసూ కనకదాసుమూ, కర్ణాటక కవిరాజులు కలిసి నడుస్తున్న ఆ ముగ్గురూ - గుచ్ఛి మల్లనార్యుడూ, నంజాడయ్య, లింగ మంత్రి.

చిహ్నా, చిహ్నా, ఆంధ్ర కర్ణాటక తమిళ సాహిత్యాలకు స్వర్వయుగం అది.

దక్కిణాపథం అంతా ఒక సుందరసంస్కృతబింధం కట్టి పెట్టిన దినా లవి.

...

...

...

ఉంచేగింపు వీధి తీరుగుతుంది.

వీధి దాటినదాకా ఇక్కుడ పెద్దన్నగారి గృహ ప్రాంగణంలో గవాక్షణ్ణముంచి, వెయ్యికట్టతో చూస్తూ, గర్వమూ, అడకువా మూర్తికట్టినట్లున్నదే. ఆమె, మహాకవి ఇల్లాలు.

ఉంచేగింపు విజయనగర రాజవిఘ్నల్లో ఏలాగున సాగిందో తోవలో రాయలవారికి మహాకవికి హరతులు ఎలాగ ఇచ్చారో, శ్రీ శరకోపయతల మరం వద్ద పల్లకి నుంచి దిగి, కవి, రాజు, గురుదేవ చరణాలపై ఎలాగ శిరస్సులు ఉంచారో భూలోక దేవేంద్రుల సుధర్మాస్తానంలో, నిండోల గంలో, మనుచరిత్రము ఎలాగ పెద్దన్న గారు పరించారో పరిస్తున్నప్పుడు, “ఉదయాచలేంద్రంబు మొదల నెవ్వని కుమారతకు క్రోంచాచల రాజ మయ్య” అన్న పద్యంతో గద్దిదిక ప్రారంభమై “హాతుడవు, చతురవచోనిధి వతుల పురాణాగమేతిహస కథార్థస్మృతి యుతుడ వాంధ్ర కవితా పొతామహాదు “వెవ్వరీడు వేర్గైన సికున్” అన్న పద్యం దగ్గిరకి వచ్చేసరికి మహాకవి కంఠం రుద్దమై ఎలాగ చదవలేక పోయిందో తర్వాత, పరనానంతరం, కవిపండితులందరూ ఆంధ్రకవిత్య చర్చితలో నవయుగం మనుచరిత్రతో ప్రారంభమై నదని ఎలాగ కీర్తించారో ఎప్పుడూ ఎవ్వరినీ పూర్తిగా కీర్తించని తెనాలికవే పెద్దనా మాయ్యలకు పాదాభివందనం ఎలాగ చేశాడో

ఈ గాథంతా నాటి సాయంకాలము అల్లసాని వారి ఇంట్లో కూర్చున్నవారందరికీసూర్యమరీ మరీ వర్ణిస్తున్నప్పుడు, ఆ ఇల్లాలూ తిరుగుతూ, ఆగుతూ వింటుంది.

ఆ రాత్రి, భార్య, సూర్యాతానూ, ముగ్గురే కూర్చున్నప్పుడు పెద్దన్న గా రొక విశేషం చెప్పారు.

ఉదయం సభ అయిపోయిన తరవాత రాయలవారి రహస్య మందిరంలోకి రమ్మని పెద్దన్నగారికి పిలుపు చెచ్చింది. ఆయన వెడతాడు. వెళ్ళేసరికి రాయలవారు నిలబడి ఉంటారు. మహాకవి రాగానే మహారాయలవారు ఆయన్ని తన కౌగిలింతలో గాఢంగా హత్తుకుంటాడు. ఇద్దరి కళల్లో ఒక్కటి చినుకు కరిగి బుగ్గలమీదికి జారుతుంది. రాయలు మాట్లాడ లేదు. కని మాట్లాడలేదు. రాయలవారు అంతపురంలోకి వెళ్లిపోతారు. అల్లసాని వారు ఇంటికి వచ్చేస్తారు.

ఈ గాథ వింటున్నప్పుడు సూర్యు బుగ్గలు తడిసి పోయేయి.

పెద్దన్న గారి భార్య మనస్సు ఎలాగుందో?

మరునాడు కపులందరికి అల్లసాని వారి ఇంట విందు.

పెద్దన్నగారి భార్యను చూచి, “వండ నలయదు వేపురు చెచ్చిరేని అన్నపూర్వకు నుద్ది యో నతని గృహిణి” అర్థాడు, రామకృష్ణకవి. “మా అక్కగారు ప్రవరుని గృహిణి వంటదే; కావీ మా బావగారు మాత్రం ప్రవరుడు కాడు; మాయాప్రవరుడు కానీ” అని వెంటనే తిమ్మకవి అంటాడు. అందరూ నప్పుతాయాడు “అప్పునా”? అన్నట్లు పెద్దన్న ఆమె వేపు చూస్తాడు. ఆ అదితిదేవి చిరునప్పుత్తు పడ్డిస్తూనే ఉంటుంది. రామకృష్ణకవి కట్ట మెరుస్తాడు.

తర్వాత, పెద్దన్నకు ప్రవరుని మీద కన్న మరూధిని మీద ఎక్కువ ఇష్టం అనీ వరూధినినీ గంధర్వాణి కలిపిన. దాకా కింగారికి

తోచలే దనీ, అంతగా వేటా యుద్ధమూ ఎలాగ వ్యుంచారండీ, రాయలవారితో వెళ్లినప్పుడు చేసేరా అనీ, “ఈ నగరంలో వరూధిని ఏ వీధిని ఉందో చూడాలి, అంత జీవం ఉట్టిపడుతున్నట్లు మాట్లాడిందనీ,” “వరూధిని ఎవరో తెలిసినా, అమేకీప్పుడు తాతగారి వయస్సు దాదాపు ఉంటుంది, గనక మీకు లాభం లేదనీ” ఇలాగ రకరకాలుగా కపులందరూ మాట్లాడతారు ఎక్కువ మాటలు సూరస్తువి. మధ్య మధ్య ఒక్కొక్కి మెరుపు రామకృష్ణ కవిది.

అని గొప్పరోజులు, ముఖ్యంగా కపులకు.

మరి కొన్నాళ్లు జరిగాక, రాయలవారే, వారి మందిరానికి కపులుందినీ ఆహ్వానిస్తారు. పారశిక రాయబారులు వస్తారు. వారి వల్ల కానుకలు గొంటారు. తరువాత రాయలు “అముక్తమాల్యద్” వినిపిస్తారు. ఆ వైదుష్యానికీ, ఆ ప్రతిభకీ, ఆ సవ్యతకీ, ఆ లోకజ్ఞతకీ అందరూ ముగ్గులోతారు.

ఆ రాత్రి సంది తిముపగారి ఇంట రాయలవారి మహా కావ్యాన్ని ప్రశంసిస్తూ, రామకృష్ణకవి

“అ నిష్ఠానిధి” గేహనీమ నడిరే యాలించినన్ మ్రోయు, నెం తే నాగేంద్రశయాను పుణ్యకథలున్ దివ్యప్రబంధాను సం ధానధానము నాస్తి శాక బహుతా నాస్త్యష్టతా నాస్త్యపూ శా నాస్త్యదన శాస్త్రపంచ కృపయాభోక్తవ్యమన్మాటలున్”.

అన్న పద్యం ఉత్సాహంగా చదువుతాడు.

రామకృష్ణకవి అసాధ్యడు. సూరస్తు కూడా. ఒక్క సారి వింటే మంచి పద్యం విల్హిద్దరికే కంత్సుంగా వస్తుంది.

చెద్దప్పు, తిమున్నస్తు, ధూర్జటి, మల్లస్తుగాల్కిప్పీ వీరిద్దరూ యువకులే అయినా, వీరి అభిరుచి అంటే చాలా గౌరవం. ఈ యువకపులు మొచ్చుకుంటే కలిగే అనందం వాళ్లకు ఏ పండితులు మొచ్చుకున్నా కలిగేది కాదు.

ఒక సాయంకాలం తుంగబ్రదా తీరాన్ని పెద్దన్నగారు మొదలుకాని కపులందరూ సమావేశమోతారు.

విరూపాక్ష స్వామి ఆలయ శిథిరం మీద బంగారపు కాంతులు అల్లుకుని ఉంటాయి.

తుంగబ్రద కాష్ట ఒట్టు విరుచుకుంటూ కునుకుపెట్టే ముందులాగ కూనిరాగం తీస్తుంది.

పంపా సరోవరం నుంచి కాబోలు లేతగాలులు పచ్చి విజయనగరంలో చౌరభడుతున్నాయి.

తుంగబ్రదలో దిగి, తామ్ర సౌతంలో సీరు నింపుకుంటున్న ఒక యువతిని చూచి, రుద్రయ కవి తూలిపడి కూర్చుంటారు. కూర్చుని ఆమె వెత్తు చూసి,

ఎన్నడు నేరిచెన్ బెచుకు లీచెలి కన్నులు ! కారు కమ్ముల న్నున్న కురుత్ ! పిరుందు పటువెచుటువెళ్లరినొప్పిడెంగదా ! మొన్న గదమై పిన్న మొనమొల్పులు, నేడీవె ముద్దులాడిలే జన్నులు గొప్పవై పటుటసందున దాగుడుమూతలాడెడీన్ ! అందరూ భేష్ట భేష్ట అంటారు. సంకుసాల ఆ మెప్పులు సహించలేదు.

యతపటుడు గాక పోవునే అస్క్రించు

కావ్యవై రాగ్య వర్ణ నా కళ్లనమున !

విటుడు యతి కాకపోవునే వెస మదీయ

కావ్య శృంగార వర్ణనా కళ్లనమున !

అని అహంకారంతో చదువుతాడు.

అతన్ని హేశన చెయ్యడానికి లాగ ఆవంత ఆనీ ఆనని కొంటె నవ్వుతో బడాయిగా నిలబడి.

లింగనిషిద్ధ కల్యాల చెలింగని, మేచకకంథరున్ త్రిశూ
లింగని, సంగతాలి లవలింగని, కర్దమ దూషితన్ మృగో
లింగని, కృష్ణ చేలుని హలింగని, నీలకచన్ విధాతృన్
లింగని, రామలింగ కవి లింగని కీర్తి హసించు దిక్కులన్
అని తెనాలి కవి జబ్బులు చరుచుకుంటూ చదువుతాడు.

ఇంతల్ సాయంకాలం సంధ్యాసుమయంగా మారుతుంది.

భట్టు మూర్తి గొంతు సవరిస్తాడు. చటుకుగ్న తుంగ భద్ర
గలగల మంటుంది. ఆ అలల్ ఏదో కదులుతుంది. గిరక ఒడిలో
బిడ్డలాగ.

“జలకము లార్పి, పాండు జలజచ్ఛద పాళిక గ్పీ తమ్మిసం
కుల తెలిదేనె లుగ్గలిడి, క్రొందరగల్ కదలించు లేత తొ
చ్ఛైలల కుమారు కూతును ఘటించి భజించు నదీలలామ, కో
మల కుముదా గతాలికుల మంజురవంబున జోలపాడుచున్”.

అంటూ చదువుతాడు అందరూ హోయి హోయి అంటారు.

రామకృష్ణకవి “ఏది సంగీతం లేకుండా కాస్త ఆ పద్యం తిరిగి
చదువు” మంటాడు. భట్టు మూర్తి మళ్ళీ చదువుతాడు. భేష్ట అంటారు
అందరూ.

సంధ్యారాత్రిగా మాసిపోయినా, ఆ రోజున కవులు ఒక పట్టాన
కదల లేదు.

“ఇప్పుడు రాయలవారు ఏమి చేస్తుంటారో” అంటారు ఒకరు.
“ఈ రాత్రివేళ ఏం జేస్తుంటారని చెప్పను? ఎక్కుడ ఉంటారని
చెప్పను?

భోజకన్య సరిద్రాజహంసము, సత్య
భామా శుకీకేళి పంజరంబు,
జూంబవతీనిశా చంద్రోదయంబు, కా
చింది సరోజి నేందిందిరంబు,

భద్రా కలాపినీ ప్రావృత్తంబుదము, ను
దంతా రసాలలతా పికంబు,
మిత్ర విందావనీ చైత్రాగమము, లడ్డ
ఛాహోర యష్టిక నాయకంబు,
జోడశ సహస్ర కామినీ స్తోమధేను
కా రిరంసా మదోత్స్తుట వారణేంద్రము”

అంటాడు తిమ్మ కవి.

అనగానే ప్రకృతసుల్లమని నప్పుతున్న నప్పు విన బడుతుంది.
అందరూ తూలిపడతారు. రాయలవారే యేం చెప్పా ! ఏమో!

దడ్డిణదేశానికి సార్వబోములు మారువేషంతో తనకు
ప్రియతములైన ప్రజలకోసం తిరుగు తా రని ప్రతీతి.

ఈ కపులకన్న ఆయనకు ప్రియు తెవ్వరు ?

అప్పుడు పుట్టి ఉంచే, ఇవన్ని చూసేవాళ్ళి కదా. ఎందుకు
చూడను? అప్పుడు పుట్టి ఉంచే, నేనే పెద్దన్ననే పుట్టి ఉందును !

బసవరాజు అప్పారావు మధురస్త్రుతి

“రక్తప్రవాస యాత్రారతి ఇటులె నేను
గదలిపోపుదు నాశవకాశములను,
ఒక నిట్టార్పు వోలిక, ఒక్క మోన
భాష్యకణమటు ఒక గాఢ వాంఘవగిది”

కొన్ని స్తుతులు మంచులో కొండలలాగ కలిసిపోయి కంటీకి దౌరకపు. కొన్ని స్తుపంగా నిలిచి కనబడుతూనే ఉంటాయి. వెనుకనున్న ఆకాశం మీద చిత్రింపబడ్డ తోపుల్లాగ మరికొన్ని గాఢంగా స్తుపిస్తానూ ఉంటాయి. స్తూపంగా దౌరకనూ దౌరకపు, వేసగి వేకువలో గాలి తరగలాగ, ఆ గాలి తరగపైన కలిగొట్టు పూలవాసనలాగ.

అప్పారావుకు సంబంధించిన స్తుతులు మూడవ రకానివి.

ఎంతకూ చల్లారని కోరికలాగ కనబడతాడు నా కెప్పుడూ అప్పారావు ఊరికే నిట్టార్పుస్తూ ఉండే గుండెలాగ.

అతన్ని తలుచుకుంటే ఒకటి రెండు స్ఫ్రెష్ సంఘటనలు గోచరించినా, ఎక్కువగా స్తురించేవి ఏవో ఆవేశాలూ, అలజడులూను, నలుగురమూ కలిసి కూర్చుని మాటల్లాడుకునేటప్పుడు కూడా, ఒక్క నిముషము ఒక్క చోటనే కూర్చులేకపోయేవాడు. అక్కడి నుండి

ఇక్కడికీ, ఇక్కడినుండి ఆక్కడికీ పచారుచేస్తూనూ, అంతసేపూ మాట్లాడుతూనూ అప్పుడప్పుడు పాడుతూనూ, అడపా దడపా త్రుంచి త్రుంచి నవ్వుతూను.

దాదాపు సలభై ఏళ్ళక్రితం నాకూ బసవరాజుకూ నెయ్య మేర్పడింది యొంకి పాటల కవిద్వారా. సుబ్బారావూ నేనూ కాలేజీలో చదువుకునే వాళ్ళం. అప్పుడు అద్భుత రసంతో నిండిన మా మనస్సులకు అపరిచితమైన అమర లోకంలో నుంచి అవతరించిన వాడులాగ కనపడేవాడు అప్పురావు.

ఏమి రోజులవి! అప్పటి మా మనస్సులు ఎప్పుడూ రెక్కిముడుచుకోవడం లేదు. అప్పుడుమాకు గూడు లెర్పడలేదు. ఒకరి రెక్కి అంచు మరొకరి రెక్కి అంచుకు తగులుతూ ఉంటే, ఎగురుకుంటూ పోవడమే ! నేలా, ధూఢీ పిలుస్తుంచే మాకు వినబడేది కాదు. అంతేనా! ఒకరిగుండె మరొకరి గుండెలోనికి ఒలకబోనుకునే వారము ఆలపాలకడవల్లాగ.

అప్పటికి గడసరితనం వచ్చి కాలుష్యమూ, కీర్తి కామమూ మమ్మల్ని మనమ్మల్ని చేయలేదు.

అప్పటికే బసవరాజు కవితాంగణంలోనికి అడుగు పెట్టేశాడు. మేమిద్దరమూ అంటే సంంధారి నేనూ, అప్పుడప్పుడు లౌపలికి తలలు పోనిచ్చి తొంగి చూస్తుండేవారము.

మరినాలుగేళ్ళయాక మరీ గొప్పరోజులువచ్చాయి, తిరునాళ్ళ వంటివి. కాకినాడలో ఒక పదిమంది సాహాతీ పరులం చేరాము; ఒకచే కావ్యగోప్తి . వగలల్లా ఇంట్లోనూ; సాయంకాలమూ మునిమాపూ కొంతరాత్రీ ఊరి వెలుపల ఇసుక బయలుమీద.

ఒకరికి “గుండె గొంతుకలోన కొట్టు” డింది. ఒక “రాకులో ఆక” యారు. ఒకరు చందమామను “పట్టి ముద్దు” డారు. ఒకరు “శిథిల విణను నా పై తోయక నీవే పాడుకో” మృన్మారు.

బసవరాజు ఆ గోపికే ప్రాణం. ఉఱికే మాట్లాడేవాడు, Wordsworth అనీ, Watts dunton అనీ, పండిత రాయలనీ, భవభూతి అనీ, తిక్కన్న అనీ, పోతన్న అనీ! ఉఱికే పాడేవాడు గురజాడవాడ ముత్యలసరాలూ, తన సెలయేటి గానములోని పద్యాలానూ.

వాటిలో ఈ పంక్తులు నాకు బాగా జ్ఞాపకం; అప్పుడు గుండెకు రగులుకుని కుతకుత పురిగేవి.

“ప్రేమకుంగల్ల కారణం బేమనగల ?
మింతిరో నిన్ను జూడ ప్రేమించుభైసుమి!
ఇంతియేగాని వేర్ప్యర నెంచి చూచి
అందపుం దబ్బులనె ప్రేమ నందగలమే?
తెలియు మాత్మను అత్మను కలిపి కుట్టు
దారమే నాదు ప్రేమకు కారణమని”

అప్పారావు అలా పాడుతుండగానె అందుకునే వాడుసుబ్బారావు; రిన్యుమని తారాజువ్యాలాగ గొంతువిసేరేవాడు.

ఆ రోజుల్లో సంఢూరి గొంతు కొండవాగు. గలగలలూ గంతులూ, సుడులూ వడులూ-ఒక చోట పుట్టి, ఒక దారిని సాగి ప్రవహించి, ఒకచోట కలిసిపోయేది.

సుబ్బారావు పాట నిభృతసుందరం; అప్పారావు పాట నిసర్గమనోహరం.

బసవరాజు పాటలో శక్తివేరు. చెప్పేసుకదా- అతను నిట్టూర్పు; అతని కావ్యం నిట్టూర్పు; అతని పాట కూడా వేడి వేడి నిట్టూర్పు.

కంఠం త్రుంపి త్రుంపి నాలుగుసార్లు మ్రోగించేవాడు తునకలు తునకలుగా అది మమ్మల్ని పిలిచి పిలిచి, దగ్గరగా వచ్చి వచ్చి మా గుండెలోనికి ఒదిగి ఒదిగి, తల నక్కిడ ఆనించి, ఒక్కు-క్కుప్పుడు కుమిలి కుమిలి, ఒక్కు-క్కుప్పుడు వెక్కీ- వెక్కీ ఏడుస్తూ, కష్టసుఖాలు

చెప్పుకునేది. అతని పాటకు నెత్తురుజీర అంటుకున్నట్లుండేది, బ్రతుకులొనుంచి బ్రద్దలు చేసుకుని ఒరుసుకుని వచ్చినవ్వుడు అంటుకున్నట్లు.

ఆ వేగమే, వేదనే, అతని కవిత్వానికి ప్రాణం.

కాస్త గాలి కదిలితే, తగిలితే, ఒక్కొక్క ఆకే కదిలి, అన్ని ఆకులూ కలిసి, అంతా నిలుపునా ఒక పాటయైన రావి చెట్టులాగ ఉండేవాడు బసవరాజు.

అందుకనే ముప్పయి తొమ్మిదేళ్ళలో నూరేళ్ళ బ్రతుకు అతనికి క్రిక్కిరిసిపోయింది, సుఖాలూ, దుఃఖాలూ, రాగద్వ్యాపాలూ, ఆలింగనాలూ, అసూయలూ, శిథిరాలూ, అగధాలానూ, శంత అనుభూతి వస్తే, ఇంత చిరుగీతి!

“ఇంత చిరుగీతి యెద వేగిరించు నేని

పాడుకొనును, తాండవన్నట్టు మాడుకొనును”

అతను కవిత్వాన్నే బ్రతికాడంటారు కవిమిత్రులు కొందరు. అతని కావ్యాలక్ష్మీ అతని జీవితంలోనే కవిత్వం ఎక్కువ దౌరుకుతుందని మరికొందరంటారు.

అలాగుడం కన్న అతని కావ్యాలూ అతని జీవితం ఒక్కే సంటాను నేను.

“సెలయేటి గానం” “గీతాలు” అతని రచనలన్నీ కలిసి అతని జీవితగాఢ అయింది.

ఇంక అతనికి అనుభూతి రావడమేమిటి, పాటలోనో, పద్యంలోనో అనెయ్యడమేమిటి ! అందుకే అతని గీతాలలో అంత వేడి. పాటలో పట్లవి వచ్చేసరికి గుండె పట్లుకుంటుంది. వినేవాడి చేయి గట్టిగా పట్లుకుని ఎదురుగా కూర్చుండబెట్టుకుని “సివే, సినే నా స్నేహితుడవు కనుక, మనమిద్దరమే ఉన్నాము గనుక, చెపుతున్నాను

సుమీ!” అన్నట్లు ఉంటుంది.

“న నైవ్య రావలే రివేళ
నా ధాటి కోవలే రివేళ”

అని మొదలు పెట్టి

“గుండ రాత మంటు కొట్టినట్టుగ నేటి
పండితులు రారెత్తి పరుగుచ్చుకోవాలి”

అని అస్తానికి సందేహించడు. తన మనసులోనిదంతా
అప్పుడితో చెపుతున్నాడు గదా! అతనికి లోకమంతా అప్పమితమే
కదా!

అలాగే ఏ గితం తీసుకున్నానూ - వేడిగా అనెయ్యడమూ,
సూటిగా అనెయ్యడమూ, ఏమీ దాచకుండా అనెయ్యడమూను!
ప్రేమగీతాలు, భక్తి కీర్తనలూ, కన్నబిడ్డలపై పాటలు - అన్ని అంతే.

“మంచి రోజు కాదోయి చందమామా!

మంచిదారి కాదోయి చందమామా!”

“పాడదలచిన పాటలన్నీ నానోట

పాడించ మనసాయెనయ్య!”

“మండిపోతున్న వండోయ్, లోకాలు

మంటలార్పియ్యంగ రండోయ్”

“ఎంతటి మందమతినెతి”

“కోయులా కోయులా కూయబోకే!

గుండెలూ బ్రద్దలూ చేయబోకే!”

“లోకాని కుత్తుత్త దీపావళి!”

“నాకుమాత్రము దివ్యదీపావళి!”

“లేపనేనా లేపులేదే, మోము

చూపనేనా చూపలేదే!”

ఈ గుణం వల్లనే, ఈ ఆప్యాయతవల్లనే, ఇతని గీతాలు సామాన్యప్రజకు కూడ అంత చనవై పోయాయి; దినదిన జీవితానకు, చలనచిత్ర లోకానకు అంత అవసరమై పోయాయి.

బసవరాజు మొట్టమొదటి భావకవి; అంటే భావకవితాన్నికి తోపచాపిన వాడనే కాదు; తరువాత వచ్చిన భావ కావ్య జగత్తుకు ప్రవేశిక వంటివాడు - “ముందు ఇతని గీతాని శ్రేష్ఠ ఎక్కు.. తరువాత భావకావ్య లోకంలో పరిచితంగా విపరించవచ్చు” నన్నట్టు.

అయితే, అంత తొందరలో, అంత వేడిమిలో చీల్చుకు వచ్చిన పాటను, అంత నగ్గంగానూ, అలాగే, సరిగ్గా అలాగే, ఇవతలికి విసరివేసినప్పుడు కల్పనకు అవకాశముండదు; శిల్మానికి ప్రమితముండదు.

అనుభూతిని నిదానంగా నెమరువేసుకుని - Recollection గా Tranquillity లోలాగ - అతను కావ్యం కట్టడు. అనుభూతి రావడమూ అనెయ్యడమూ ఒక్కమాచే జరుగుతాయి.

మరొక విశేషం, పాడుతూ ప్రాసేవాదేమో బసవరాజు. అయితే కొంతవరకు అందరూ అలాగే ప్రాస్తారేమో; కాని అతనిపాట అంతర్యాహిని కాదు; కేవలమూ అడుగున ప్రతి కాదు. పాటదే పై చెయ్య. దాని బలం ఎక్కువై పోయేదేమో కూడా. మరి అతనికి కావలసింది. “Relief which a timely utterance gives”. అందువల్ల భావనాశిల్పాలు లేని వెతితిని పాట భర్తీ చేసేది. అందుకనే అతని రచనలు కొన్ని కావ్యాల లాగ కూర్చుని చదివేని కాపు; గొంతెట్టి పాడేవి. అందుకనే గూడా పాడేటప్పుడు అతని గీతాలకు ఉన్న శక్తి మరి ఏ కవి గీతాలకూ లేదనిపిస్తుంది.

అందుకనే గూడా అతనెప్పుడోగాని మామూలు శబ్దాలను దాటి వెళ్లేదు. ఎవరితోనేనా కష్టసుఖాలు వేగముతో వేదనతో చెప్పుకునేటప్పుడు అపూర్వశబ్దాలకూ అల్లిక జిగిలిగికీ పరుగెత్తుతామా?

అతను రోజరోజూ నిముషనిముషమూ అలాగే చెప్పుకునే వాడాయెను. అతనికి కవిత్వమూ చెప్పుకోవడమూ ఒక్కటే ఆధ్యాత్మికమైనది.

ఈ గుణం వల్లనే అతను గురజాడవారికి అనుచరుడు అయాడు; కొన్నికాన్ని చోట్లు అంతకన్న అధికుడయాడు. గురజాడ వారిలో ఈ ఆప్తత, ఈ ఆద్రత ఇంతగా లేవు. Words worth “సామాన్యబోషలో కవిత్వం చెప్పా” లని ఒక మతంగా అవలంబించి చేయాలని చేసిన పని, ఇతనింకాక లాగ చేయలేక చేసి, ఊరుకున్నాడు. ఊరుకున్నాడా! పదిమందీ పరవత్తలై వినేటట్లు ఆలపించాడు.

దీనివల్ల ఒక్కట్టప్పుడు Words worth లో లాగే పేలవమైన మాటలూ కాట్టు చాపేసి తతీలబడే పంక్తులూ రావచ్చు.. ఆయనా జీవద్యామకు, వ్యాపారిక భాషకు, ఇంత దగ్గరగా కావ్య భాషను తీసుకువచ్చే ప్రయత్నం గొప్పపని కాదూ!

కవి విధురజీవితంలో, ఆ మబ్బు ఈ మబ్బు ఆకాశ మధ్యాన అద్భుకున్నప్పుడు, చిట్టితల్లి బంగారపు భొమ్మ మంగళప్రదమ్మ అవతరించింది.

అంతలో ఇతన్ని దేవుడు “కత్తి పెట్టి పాడిచాడు.”
‘గాయం ఇంకా మానలేదు’.

మంగళవ్రద (కవి చిన్నహావ) మాయమయింది “మరవలేదేనిన్న మా కన్నతల్లి” అని ఏడ్చాడు. “కోయిలొకసారొచ్చి కూసిపోయింది” అని పలవించాడు.

ఇంతలో దీపావళి వచ్చింది.

మనకందరికీ లాగ ఉత్సుత్త దీపావళికాదు. దీవ్య దీపావళి! వేదాది సరసింహదేవు డతనియింట దీపమైనాడు. పరమాత్మ దు వేంచేసి పటమటలంకలో ఉయ్యాలతొట్టిలో ఊగుతున్నాడు.

కవి అమాయకుడూ, ఆశాజీవినీ. పాపాయి రాకతో, మళ్ళీ బితుకు నందనమై పోయింది.

ఇంతలో:

“వేదాద్రి శిథారాన వెలిగిన్న జోయైతి
మినుకుమని కాసేపు కునికిపోయింది;
దేవలోకమనుంచి దిగినట్టి గంగ
వచ్చిన్న దారినే పట్టి మళ్ళీంది;
పంజరం దూరిన బంగారు పీట్ల
తలుపుత్తిసే వేపా తరలిపోయింది;
కాపుర మొక్కిచ్చిన కన్నె పాపాయి
ఇల్లు భాళీచేసి వెళ్ళిపోయాడు!”

ఈ గీతం మా బసవరాజు పాటలన్నింటికీ కిరీటం తుది పంక్తి ఈ పాటకు తురాయి.

“ఇల్లు భాళీచేసి వెళ్ళిపోయాడు”

ఎటువంటి మామూలు మాటలు! నిజానికి ఎంత వేలవమైన మాటలు!

ఇక్కడ మాత్రం మాటమనిన్నె ఎలాగ గుండెల్లో పొడిచింది ! రోజుా ఎన్ని ఇళ్ళో ఎందరో భాళీచేసి వెళ్ళి పోతున్నారు; మరికొందరు ఆ యిత్యులోకి వస్తున్నారు. భాళీ చేసినా భాళీగాని ఇల్లు అవి.

ఈ యిల్లువేరు. ఈ యిల్లు కిటికీ తలుపూ లేని ఆమాయకపు ఇల్లు. ఈ యిల్లు ఒక్కొక్కరే భాళీ చేసి వెళ్ళిపోయేదే గాని తిరిగి రానియిల్ల. కొన్ని యిత్యు బారుమని ఏడుస్తాయి; ఘరవాలేదు. అబ్బా! ఈ యిల్లు శూన్యం; దీన్ని పాపాయి భాళీచేశాడు గనుక.

ప్రపంచ కావ్య బాండారంలో గొప్ప పంక్తుల్లో ఇదొకటి-ఇల్లు భాళీచేసి వెళ్ళిపోయాడు!

అప్పారావు కవిత్వం వల్ల ఏమిస్తయోజనం అంటే, ఏమి చెప్పను? అతనికావ్యాలన్నీ చదివాక నిట్టార్పి విడువకుండా, కన్నీటేతో చెక్కులు తడియకుండా ఉండలేము.

ఆ కన్నీటి కెంతటి శక్తి ఉంది? ధూఢీ దూగరా లేకుండా, శుభ్రంగా, శాంతంగా, సుందరంగా, వాన వెలిసిన తరువాత చెట్టులాగ, చల్లని ఆవేశంతో, రవంత ఊగుతూ, నిలబడతాము!

అప్పారావుకు సంస్కృత సాహిత్యమున్నా, పురాణ భారత నంసాగ్రారమున్నా, వల్లమాతిన గౌరవమూ అనురాగమున్నా. ఆంధ్రదేశమున్నా అంతే. వాయువక్కాల మీద తెలుగునాడంతా తిరిగి సందేశమిచ్చినవాడు. భారతస్వాతంత్ర్యంకోసం పాటుపడిన వాడు. కొల్లాయి కట్టుకున్న బోసినోటి వానికి దాస్తుడైనవాడు.

అయితే అతని దేశభక్తి సంకుచితమైనది కాదు. అతను యుగలక్ష్మాలకూ, యుగదర్శాలకూ దూరుడు కాలేదు. రాగల యుగం ప్రజాబూహ్యానిదని తెలుసుకున్నాడు. ప్రాచ్యవాచ్చాత్యజగత్తులకు సదుమ కొండలూ గోడలూ లేవని తెలుసుకున్నాడు. ఆంధ్ర కవిత్వ చరిత్రలో అతను వ్రాసిన తుది పంక్కలివి-

“ప్రస్తుత మాంధ్ర సాహితీ శ్రేయోభిలాఘవలకు ముఖ్య కద్రువ్యమేమన; తరతరములనుండియు, శతశతాబ్దుల సుండియు నిరంతరధారగా ప్రవహించుచున్న ఆంధ్ర నాగరకతా ప్రసంతిని ఆంధ్ర సాహిత్య సీమను ప్రవహింపజేసి తత్త్వవాహ సాహిత్యమున ఆంధ్ర సాహిత్య సీమను చక్కని వ్యవసాయము సాగించి, ఆంధ్రలకు పుష్టియు, తుష్టియు, శాంతియు, దాంతియు, వన్నెయు, వాసియు నిచ్చు కావ్యఫలముల కాయించుటయే యగును. ఆంధ్ర సాహిత్య సీమను నాటుకుని, పెరిగి పెద్దది కాగల విజాతీయ కావ్య తరులతాదులనాటించి, వానిచే సజాతీయ, విజాతీయ సారపమృద్దములగు కావ్య ఫలముల కాయించుటయును మెలగును. ఇందులకు అన్యభాషా సంస్కృతమును,

అస్యసాహిత్య పరిచయమును అవసరములే యగును”.

అప్పారావుదిసమగ్రసుందరమైన గొప్ప సంస్కృతి, దుఖ్యారి రామిరెడ్డి గూడ ఇట్టివాడే.

1929లోనో, 30లోనో నేను మదరాసునుండి పిలాశురం వస్తున్నాను. వేసింజరు తెల్లవారగట్ల కొప్పార్యారు దాటి గోదావరి మీద పోతుంది. నాకు మెలకువకాదు, నిద్దర కాదు. వంతెనమీద నడిచే బ్రైయిను పోరాలో కలిసి ప్రక్క కంపార్ట్ మెంటులోనుంచి ఒక పాట వినబడింది.

“ఈ మహోగునాంతర సీమలోని
నీవు శ్రీగిరి భ్రమరాంబ వేను మల్లి కార్పూనుడు”

ఆ పాట పాడినవారు ఎవరు ? మా బసవరాజు?

గోదావరి స్టేషనులో దిగి ప్రక్క కంపార్ట్ మెంటులో తిలకించగా అతనూ అతని అర్థాంగి రాజ్యలక్ష్మిమార్పి - కవయిత్రి సాదామనీ దేవి - కూర్చున్నారు.

“ఎక్కుడికి వెడుతున్న” రన్నాను. “ఉత్తర దేశ యాత్రకు” అన్నాడు.

అతని దెప్పుడూ మజిలీ లేని యాత్రే ఆయను. అతని తల్లవ్విన్ని బట్టి అతని 'Gypsy' అనేవాళ్లం.

ఒక పాట పాడమన్నాను.

“బ్రతుకు బరువు మోయలేక,

చితికి చివికి డస్సిగ్ వాడి,

పుకరుపుట్టి పారిపోయి,

ఒకడనె ఏ తోటలోనో,

పాటపాడుతుండగ నా ప్రాణి దాటి యేగేనా!

ప్రాణిదాటి యేగుచుండ పాటనోట ప్రోగేనా!”

తరువాత మరి అతని చూడలేదు.

పాటుపొడుతూ పోయాడు మూ బసవరాజు. పోతూ పాటుపొడ్దాడు.

రాగద్వ్యాపాలుదాటే శ్రీకృష్ణ మల్లికార్జునస్వామి చరణ సవిధాన చివరకు మజిలీ దౌరికేంది. తానూ మంగళ ప్రదమ్మా పాపాయి ఉన్నారు అక్కెడ.

ఇక్కెడ అతని ప్రాణానికి ప్రాణమైన రాజ్యాలక్ష్మిమై, ప్రాణమిత్రులమైన నండూరీ నేనూ ఉన్నాము.

అన్నమాచారి

ఈ అన్నమాచార్యోత్సవాన్ని ప్రారంభించడానికి నవ్వెందుకు రమ్మున్నారోగాని! విద్యాంసుణ్ణిగాను, గాయకుణ్ణిగాను, భక్తుణ్ణిగాను, అమాత్య పదవి వంటి పదవిలో ఉన్న వాళ్ళి గాను. పీలుపు రాగానే ముఖానికి చెయ్యి అడ్డుపెట్టుకుని నాలో నేను నప్పుకున్నాను. అయినా ఒప్పుకున్నాను, దేవస్తానం నుండి పచ్చేది ఆహ్వానం కాదు ఆనతి కనుక; రెండోది, దేవస్తాన ధర్మకర్మ సంఘాధ్యక్షులు శ్రీ చంద్రవోచిగారు నాకు మిత్రులూ మాస్యులూ కనుక; మూడు, స్వామి దర్శన భాగ్యం మరొక్కుసారి కలుగుతుంది కనుక; నాలుగు, అనేక ఆపత్కులలో అఫూతాలలో నలిగి గాయపడ్డ హృదయానికి కాస్త ఉపశాంతి కలుగుతుందపి ఆశ ఉంది గనుక:

నేనీ మధ్యపదేపదే అనుకుంటుంటాను, “అయ్యా! భగవంతుని ఆస్తానంలో కవిగా ఉండిపోయి, ఎంత విద్గంధాలయినా నా గేయకునుమాలతో ప్రభువును అహరహమూ అర్పించుకోలేనంత అల్పణ్ణీ బలహీనుణ్ణీ అయిపోయాను గద” అని.

అస్తునే కఫులూ, గాయకులూ, భగవంతుని ఆస్తానం లోనే కపులూ గాయకులూగా ఉండాలి. కాళిదాను పరమ శివాస్తాన కవి;

త్యగరాజు రామచంద్ర ప్రభువు ఆస్తిన గాయకుడు.

శేనోక కథ విన్నాను, తానేనును గురించి. నిజమైతే మహా గొప్ప కథ. ముఖుల్ పాదుషా అక్షర్ కొలుపులో గాయకుడూ అతనికి ప్రియతముడున్నా. తానేన్నే. చక్రవర్తి ఎప్పుడూ అంటుండేవాడట, “తానేన్! నీలాగ పాడేవాడు మరెవడూ లేడెం?” అని.

కామినీ కాంచనాలకన్న కూడా కీర్తి మనిసికి ప్రియమైనది. అందులో రసజ్జ శేఖరుడెన సార్వబేషమునిపాగడ్క కన్న రుచికరమైన దేముంటుంది? చక్రవర్తిపాగిడితే యావత్ సామ్రాజ్యమూ పాగుడుతుంది

అయినా నిజమైన విద్యావంతుడికి వినయం ఉండి తీరాలి కదా!

ఒకనాడు తానేన్ అన్నాడు, “జహాపొనా! నన్ను మన్నిషే, తమరు నా శిష్యుడుగా తయారయి, నా తంబారా చేత పట్టుకుని, నాతో కూడా పాదాచారులై ఒకచోటికి రాగలరా” అని పాదుషా “సరే” అన్నాడు. సాయంకాలం రాత్రిగా కరిగి పోతూంది. యమున జపం చేస్తున్నట్టు తరంగ కంఠానికి గడియ వేసుకుని మౌనంగా ఉంది. గాయకుడు ముందూ, తంబారా పట్టుకుని చక్రవర్తి ఆ వెనకా, నడుస్తూ, యమునకు ఆవలి ఒడ్డున ఉన్న హరదాస స్వామి ఆశ్రమానికి వెళ్లారు. స్వామి తానేనును పాడమన్నారు. తానేన్ ఏదో రాగమెళ్లి పాడాడు. అంతలో స్వామి తానందుకుని పాడారు. రాత్రి మరి కాస్త సాగాక తానేనూ అక్షరూ సెలవు పుచ్చకుని ఆశ్రమం వదలి వచ్చేస్తున్నారు. తోవలో రాజు గాయకుణ్ణి అడిగాడూ, “తానేన్, నువ్వు హరదాస స్వామిలాగ పాడలేవెందుచేత?” అని. ఆస్తిన గాయకుడన్నాడూ, “జహాపొనా, నేను ఏలినవారి సెలవెనప్పుడు పాడతాను. స్వామి భగవంతుని ఆదేశమైనప్పుడే పాడతారు,” అని. అందుకనే గాయకుని గురించి ప్రాస్తు ఆంగ్లకవి అంటాడు - God has a few of us, whom he whispers in the ear” అని, అయితే త్యగరాజువంటి

అలోకిక ప్రతిభావంతుణ్ణి ఏ ఒకణ్ణో ఎన్నుకుని భగవంతుడు చెవిలో దివ్య రహస్యాలను ఊదుతాడేమో!

ఇక, రెండో రకం వారున్నారు. వీరూ ప్రతిభావంతులే. వీరు లోకరంగంలో పూర్తిగా కాలూది నిలిచి, జీవితంలో విధవిధాల అనుభవాన్ని గడించి, సంసారయూత సామాన్యుని లాగే సాగిస్తూ, సాధవులూ సత్యరుషులూ అయి, భగవంతుణ్ణి కొలుచుకునేవారు. వీళ్లకొక దీడ్కా, ఏకాగ్రతా, నిరంతర వ్యవసాయమూ, అలాంటి సుగుణాలూ కూడా ప్రజ్ఞతో పాటు ఉంటాయి. వీరూ తక్కువవారు కారు; అన్నమాచార్యుల వంటివారు. త్యాగరాజు నా దృష్టికి లోకంలో కాశ్చాది నిలబడ్డవాడు కాడు; ఒక అతిలోక వాతావరణంలో, ఒక ఆవేశ అధిక్యత మీద, వింతయైన ఒక ఆనంద చంద్రాతపంలో తేలుతూ ఉంటాడాయన. ఆయన కృతులు ఆత్మాక్రయములు (subjective). అన్నమాచార్యుల వారు లోకజ్ఞులు. అయినా ప్రతి పదమూ సర్వమూ భక్తి క్రష్ణలతో వేంకచేఖ్యరార్పితం గావించుకునేవారు. ఐపాక జీవితంలోని అనేక అనుభవాలనూ రుచులనూ తెలుసుకున్నవారుగా ఉంటూ, మాలిన్యం అట్టే అంటించుకోక, వాటిని వేంకచేఖ్యరాంకితములుగా ఉదాత్తపరిచేవారు. అందువల్లనే శ్రీ అనంతకృష్ణ శర్మగా రన్నట్లు తాళ్లపాక వారి రచనలు అర్థభావ ప్రధానము లయాయి. త్యాగరాజ కృతులు నాద రచనా ప్రధానము లయాయి.

సంగీత విద్యలో సుతరామూ ప్రవేశంలేని నేను నాకు తోచిన అభిప్రాయాలు నా ధోరణిలో ఇక్కడ చెప్పుకుంటే నన్ను మన్నించండి. మన అప్పకవి చెప్పినట్లు ఒక దృష్టితో చూస్తే, “విద్యలకు నెల్లి ఉత్తమ విద్య కవిత” కాని మరో రీతిగా చూస్తే సంగీతం కంటె గాప్ప విద్యలేదు. మాట మనిషి వంటిది, పాట పక్కి వంటిది. మాట నడుస్తుంది, పిలుస్తుంది, పలుకుతుంది. గానం Shelley's Skylark లాగ అంతరిక్షాల్లోకి వెళ్లిపోతుంది. ఆ ఆంగ్లకవి విహంగం ఎగురుతూ పాడుతుంది. పాడుతూ

ఎగురుతుంది. గానం అన్ని కశలకన్నా సద్యః ఆనందం కలిగించడమే కాక, అది అందుకోలేని ఎత్తులు లేవు; చొమ్మకు పోలేని లోతులు లేవు. మాటల కందని అనుతులు వచ్చినప్పుడు, వాటిని వ్యక్తపరుస్తుంటేనే గాని మనం బతకలేనప్పుడు, పాటే మనకి ఏక శరణ్యం. అందుకనే ఎట్టి చేతకాని మానవుడైనా, గాఢతరమైన అనుభవం పాందినప్పుడు, ‘రిలీఫ్’ కోసం నంగీతాన్నో సంగీతభాసాన్నో ఉంతగా తీసుకుంటాడు. అందుకోసమే నేనంటానూ, గేయానికి ఎక్కువగా శబ్దార్థ అలంకారాలు తొడగకూడదని. అంత శిల్పబారం మోసుకుని గాన విహంగం పక్కాలు బాగా ఎగరలేవు. అందుకనే లోకదుర్బాలైన శ్రీ చరణాలనే పట్టుకుని శ్రీ సన్మిధినే నిలవగోరే త్యాగరాజప్రభువు కీర్తన ఎక్కువ నగ్న సుందరంగా ఉంటుంది, "My song has put off her adornments" అని రప్పిందుడన్నట్లు ! మన అన్నమాచార్యుల రచనలో శిల్పసాందర్భమూ అలంకార భారమూ గడసరితసమూ లేకపోలేదు. అన్నమాచార్యులది రాఘవల్లివారస్సుట్లు కేవలమూ నాదరచన కాదు. కాని కపులకూ సాహిత్య ప్రియులకూ ఈయన పదాలు ఎక్కువ యిష్టంగా ఆప్తంగా ఉంటాయి - అర్థభావ సంపదవల్లనూ, మాటల కూర్చులో పాందికవల్లనూ!

నేను మొదట ఈయని పదాలు అనంతకృష్ణ శర్మగారు పాడుతుంటేనూ, నా అల్లుడు రజని పాడుతుంటేనూ విన్నాను, “అలరులు కురియగ ఆడినదే” అన్నదీ, “కులుకకనడవరో కొమ్మలారా” అన్నదీని. దరిమిలాను ఇలాటివిమర్శన్నో విన్నాను. ఇక పెద తిరుమలయ్యగారివి కాబోలు వచ్చాలు రజని పతిస్తూంటే విన్నాను. అంతకు ముసుపు కన్నడంలో బసవేశ్వరునివేమో వచ్చాలు ఆకాశవాణి ప్రసారం చేస్తే ఆలకించినట్లు జ్ఞాపకం.

తాళ్పుపాక వారి వచ్చాలకు రాగతాళాలు లంగించి ఉన్నాయి. ఎలా చెప్పు వీటిని పాడతారూ అనుకున్నాను. నాదస్వర విద్యాంసులు

ఆలాపన చేస్తూ మధ్యమధ్య పక్కని దోలువాడు చూపే లయలోకి వస్తూ పోతున్నట్లు, సన్నయి వాయించడం విన్నాను. అలాగు పాడాలేమో విటినీనీ! మొదటి వచనం చదువుతుంటే, (Tagore) గీతాంజలిలోని-

*Life of my life,
I shall ever try to keep my body pure,
Knowing that thy living Touch is upon all
My limbs -*

అన్న మహాకృతి జ్ఞాపకంవస్తుంది.

“శ్రీ వేంకటగిరి దేవా నాదేహంబు నీవుండెడి విత్య నివాసం అన్నది” మరొక వచనంలో తాళ్ళపాక కవి ఎట్టి సూక్ష్మబుద్ధిలోకజ్ఞాడో గడసరో, అయినా ఎట్టి వినయ ప్రపత్తులు కలవాడో తెలుస్తుంది.

“దానవారీ, తొల్లినే నుత్తమ ధర్మంబు నెరుంగుదునా?” ఎంత ఒడుపుగా రచించాడండీ యా వచనం?

అందుకనే అంటాం. కవికిగాని గేయకర్తకుగాని ప్రజ్ఞ పుట్టుకతోనే రావాలి అని! నాకు అన్నమాచార్యుల్ని గూర్చిన రెండు కథలు ఇష్టం.

ఆయనపశువుల్ని కాసుకుంటూ, అన్నదమ్ముల బెత్తాయించిన మోటుపనులు చేస్తూ, పొలంలో గడపడం యిష్టంలేక, ఒకనాడు ఏడుకోండలూ ఎక్కు వేంకబేశ్వర స్వామి సన్నిధి చేరడమేమిటి, హతాత్మగా ఒక పదం పుట్టుకోచ్చిందట! అంతే, పదకవితా పితామహుడై ఊరుకున్నాడు. “మీరు పదమో పద్యమో ఎలా కడతారండీ? మీ కెలా వస్తుందండీ గేయం?” అని అడుగుతుంటారు. అంటే ఏమిటి? ఎలా చెప్పగలుగుతారు? రకరకాలుగా వస్తుంది. అదృష్టాన్ని బట్టి వస్తుంది. కనబడని చెయ్య ఏదో గళద్వారపు గడియ తీస్తే వస్తుంది. ఒక్కుక్కపాట అనుకోని అతిథిలాగ తలుపు తెరుచుకొని ఎదులు

నిలబడుతుంది. మరొక్కుక్కొట్ట పుట్టలో నుంచి పాములాగ కొంత కొంతగా పాకివస్తుంది. ఒక్కుక్కు పొట నిన్న రాత్రి మోడులాగే కనపడే పాదమీద తెల్లివారగానే నిండుగా వికసించిన కన్నెపుప్పులాగా గాలిలో తలూపుతూ ఉంటుంది, ఒక్కుక్కొట్ట మట్టి బొమ్మలాగ. కర్రయంతంలాగ, ఒక కాలూ, ఒక చేయా, ఒక చక్రం, ఒక మరా అతికించుకుంటూ ప్పబ్బగా తయారపుతుంది. చెప్పలేం. ఒక్కుక్కొసారి గేయం అంతా తయారై, దానిలో ఒకమాట ఏ నెల్లూళ్ళకో పచ్చి, సమగ్ర మోహన రూపం థరిస్తుంది. అన్నమాచార్యుల మొదటిపొటెలా పచ్చిందో గాని !

ఆయన రెండో గాథ. ఆయన గౌరవం, దర్జా గూర్చి. సాఖువ సరసింగరాయని మీద పొటలు కట్టసన్న గొప్పతనం, దానికి సంబంధించినది. ఆయన ఒక్క సరస్వతి శ్రీవిషాప ప్రభువకే అంకితం. అన్నమాచార్యులవంటే కనులెందరున్నారు? ఎక్కుడున్న రిప్పుడు?

తల్లూపొకవారి రచనలను గూర్చి నాకు స్వరీంచింది మరో విషయం ఉంది. అది వారి రచనల్లో కనపడే విషయ వైవిధ్యం, నిత్యసూతనత. ఈ గుణాలుండడానికి కారణం ఇదీ అని తోస్తుంది నాకు - ఎక్కుడ చదివినానో జ్ఞాపకం లేదు. ఒక కవిని గూర్చి ప్రాస్తు ఒక సాహిత్య రహస్యవేత్త ప్రాసిన మాటలు. మనుమ్ముల్లోలాగే మాటల్లోకూడా ఎప్పుడూ ఒకే ఒక ఉదాత్త తరగతికి చెందిన వాటినుండే, Patrician class సుండే సంబంధ బాంధవ్యాలు కలిగించడం వల్ల, సుకుమారంగా ఉన్నప్పటికీ నీరసంగా ఉండే బొమ్మల్లంటే అల్ప సంతాసం పుట్టుకు వస్తుందని, కనుక Hardy plebeian blood, అంటే పటిష్టమైన సామాన్యుల జీవరక్తం వాటిలోకి చొప్పించాలని ప్రాసేడు. అంటే సామాన్యులు, 'మంది', మాటల్లాడే జీవదృష్టు కూడా మన కావ్య భాషలోనికి చొప్పించాలి అని. అలాగే ఇతర విద్యల్లోనూ, సంగీతంలోనూ:

తాతపాకవారు సామాన్యుల భాషనుండి శబ్దాలూ వలుకుబడ్డా తీసుకున్నారు. సామాన్యులు పాడే గేయాలనుండి ఫిల, జాజర, చందమామపదం, తుమ్మెదపదం వంటి వాటినుండి తమపదరూపాలను ఏర్పరచుకున్నారు. కనుక వారి రచనల్లో ఒక నిత్యనవ్యత జీవం, నాటకీయత, రంగూ, రుచి, ఒక అవ్యక్త మాధుర్యమూ, అన్ని సమకూడాయి.

చివర్ను నాలుగు మాటలు యాత్రం అకలంకమైన మనస్సుతో చెప్పుకుంటున్నాను. Blake అనే ఆంగ్లకవి చనిపోయేముందు పాటలు కట్టి గట్టిగా గొంతెత్తి పాడుతూ, “నాకు రెండు రెక్కలున్నాయి సంగీత కవిత్వాలు వీటిమీద హాయిగా వైకి వెల్లిపోతున్నాను.” అని అంటాడట! అన్నమాచార్యులు అలా అనుంటాడు. ఆయన రోజుల్లో శ్రీనివాస ప్రభువు దర్శనానికి ఇందరు యాత్రికులు వచ్చి ఉండేవారు కాదేమో. ఏడు కొండల ఒడఫల్మిద ఇట్టి దీపాల సగలు అప్పుడు లేవేమో. కొన్ని మెట్లెక్కుడం, ఒక చిన్న లోయలోనికి దిగడం, ఒక అధిత్యక అధిరోహిండం, ఆవంత విశ్రాంతి తీసుకోవడం. ఇక్కుడ ముట్టపొదలు ఒత్తిగించుకోవడం. అక్కుడ రాళ్ల కరకు మొనలవై కాలూనడం. అంతలో ఒక మలుపూ, ఇంతలో ఒక తిరుగుడూ, ఒక కొండ అడ్డురావు, దానివైనుండే దూరాన దివ్యమందిర స్వర్ణ శిఖరముదర్శన దర్శనం లభిస్తూండడం, మల్లీ బలం ఉత్సాహం కలగడం. మల్లీ కొండెక్కుడం - ఆ రోజుల్లో తిరుపతి యాత్రకి జీవితానికి ఉన్నంత అర్థం ఉండేది. ఇప్పుడు లేదనను. ఇప్పటి యాత్రిక కోటిలో విశ్వాసంతో పాటు మానవుని అసహయత కనబడుతుంది. అప్పటి యాత్రిక కోటిలో విశ్వాసంతో పాటు గాఢ శ్రద్ధ, అకుంపిత దీక్ష, పరమపదం చేరుకొని తిరుతాను అనే సంకల్పం గోచరించేవేమో. పరమపదానికి అడ్డుదారులు వాహన సాకర్యాలు లేపు. ఏ గుట్టిదో, కుంటిదో విశ్వాసమే మేలు అవిశ్వాసం కన్న. నేటి అవిశ్వాసికి తీర్చిన మార్గంలేదు, చేరుకొనే గమ్యస్థానం లేదు.

నాకు ఈ తిరుమలకు మరోవిధాన రావాలని ఉంది. ఈసారి వచ్చినప్పుడు ఆ సమయాన కృష్ణరజని అంచులలో బంగారు రేఖలు పాకుతూండాలి. స్వామి పుష్టిరిణి నుండి నీటి చలువలతో పద్మగంధాలు మోసుకు వచ్చే వేకువ గాలులు నా నుదురు నిమురాలి. నేను ఏడుకొండలూ మెళ్లెక్కి సాగాలి. స్వామి కొలుపులో ఒక మూల ఒదిగి నిలబడాలి. తీరా ప్రభువు వీక్షణం నా మీద రవంత నిలిచాక నాకు లిడీయమూ భయమూ రాకుండా ఉండాలి. ‘నీవు నా కోసం ఏమి తెచ్చాపు, అని నా ప్రభువు నా వేపు చేయిచాపాలి. రంగు రంగుల ధూచితో శబలితమైన నాజోలెలోనీ బరువులు ఆయన పాదాలముందు కుమ్మరించబోవాలి. అలాగ కుమ్మరించడమేమటి.

కదలు నెవో మరల నాయెదలో ఒత్తిలి గీతులు
నిదురించే పులుగు గూట విదిచే రెక్కిల వోలె!

అప్పుడు ప్రభువు అనుజ్ఞనివ్వాలి. నాకు గొంతు పూర్తిగా రావాలి. నా స్వామిపై ఒక్క ప్రభాత మంగళగీతం పాడాలి. అందాకా ఏదీరజనీ, “కృష్ణ రజని” నుండి ఆ గేయం -

“నీ యింటికి పిలువకు, నను లోనికి రమ్మనకు,
గేయని, నీ వీధిని బడిపోయే యేకాకినని!
దారివెంట కలలేవో సారెసారె ఏరుకుంటు
ఏరెరుగని పాట ఏకతార్మాని మీటుకొంటు
పోయేవానిని వినిని, నీ యింటికి పిలువకు!
తలపు తీసి పిలిచినటులు తల ఊపకు.
అలవి కాని మమతలు నా యొడ చూపకు, నన్నాపకు,
నిలువ లేను, కృష్ణరజని తెలవారగనే, స్వామి
కొలుపున, మంగళవిభాత కలగీతిక పాడవలయు”.

